

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Філологічний факультет

Кафедра романо-германської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»

на тему:

ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ
МОВАХ

Виконала: студентка II курсу, групи ІФ-62

Спеціальність: 035 Філологія

Спеціалізація: 035.041 Германські мови та літератури (переклад
включно), перша – англійська

Юськова А. Р.

(прізвище та ініціали, підпис)

Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор Деменчук О.В.

(прізвище та ініціали, підпис)

Рецензент: доктор філологічних наук,
професор Мізін К.І. (прізвище та ініціали)

Рівне – 2025

АНОТАЦІЯ

Юськова А.Р. Фразеологічна символіка в англійській та українській мовах. Дипломна робота на правах рукопису.

Наукова робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціалізацією 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська. Рівне: РДГУ, 2025.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Деменчук Олег Володимирович.

У дипломній роботі досліджено особливості фразеологічної символіки англійської та української мов у контексті їхньої національно-культурної специфіки. У межах теоретичного розділу розглянуто лінгвістичні та культурологічні підходи до розуміння символу, визначено статус фразеологічної символіки як лінгвістичного явища, проаналізовано наукові праці вітчизняних і зарубіжних дослідників, а також обґрунтовано роль національно-культурного компонента у формуванні символічного змісту фразеологізмів.

Методологічний розділ охоплює опис джерел добору фактичного матеріалу (тлумачні та фразеологічні словники, національні корпуси мови, художні тексти), визначення принципів і етапів зіставного аналізу, а також характеристику застосованих методів: компонентного, семантичного, етимологічного та контрастивного.

У практичному розділі здійснено зіставний аналіз фразеологічних одиниць п'яти основних символічних сфер:

1. фразеологізмів із символікою тварин;
2. фразеологізмів із символікою кольорів;
3. фразеологізмів, пов'язаних із природними явищами та стихіями;
4. фразеологізмів із символікою предметів побуту та матеріальної культури;
5. фразеологізмів із символікою рис людської тілесності.

У межах аналізу визначено спільні та відмінні символічні образи, що відображають культурні стереотипи та національно-мовні традиції англійців і українців. Установлено, що значна частина фразеологізмів обох мов спирається на універсальні символи (тварини, природні явища), водночас ряд образів має виразну етнокультурну специфіку, зумовлену історичними, релігійними та ментальними чинниками.

Наукова новизна роботи полягає в системному впорядкуванні символічних фразеологізмів за семантичними сферами та у комплексному зіставленні їхніх культурних підґрунть у двох мовах. Результати дослідження сприяють глибшому розумінню механізмів формування національної мовної картини світу та чинників символізації у фразеології.

Ключові слова: фразеологізм, символ, фразеологічна символіка, національно-культурний компонент, мовна картина світу, англійська мова, українська мова.

RÉSUMÉ

Yuskova A.R. *Phraseological Symbolism in English and Ukrainian*. Manuscript.

Diploma paper for Master's degree in Philology. Specialization 035.041 Germanic languages and literatures (translation included), English as a first foreign language. Rivne: RSUH, 2025.

Thesis advisor – Demenchuk O. V.

This thesis investigates the peculiarities of phraseological symbolism in the English and Ukrainian languages in the context of their national and cultural specificities. The theoretical part examines linguistic and cultural approaches to the concept of symbol, defines the status of phraseological symbolism as a linguistic phenomenon, reviews the works of national and international scholars, and substantiates the role of the national-cultural component in shaping the symbolic meaning of phraseological units.

The methodological section describes the sources of the empirical material (explanatory and phraseological dictionaries, national language corpora, literary texts), outlines the principles and stages of the comparative analysis, and characterizes the methods employed: componential, semantic, etymological, and contrastive analysis.

The practical section presents a comparative study of phraseological units within five major symbolic domains:

1. phraseological units with animal symbolism;
2. phraseological units with colour symbolism;
3. phraseological units associated with natural phenomena and elements;
4. phraseological units with symbolism of household items and material culture;
5. phraseological units with symbolism of human corporeality traits.

The analysis identifies shared and divergent symbolic images reflecting cultural stereotypes and national linguistic traditions of the English and Ukrainian peoples. It is established that many phraseological units in both languages rely on universal symbols

(animals, natural phenomena), while other images possess distinct ethnocultural specificity rooted in historical, religious, and mental factors.

The scientific novelty of the research lies in the systematic classification of symbolic phraseological units by semantic domains and in their comprehensive cultural comparison across the two languages. The findings contribute to a deeper understanding of the mechanisms underlying the formation of the national linguistic worldview and the factors of symbolization in phraseology.

Keywords: phraseological unit, symbol, phraseological symbolism, national-cultural component, linguistic worldview, the English language, the Ukrainian language.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СИМВОЛІКИ.....	11
1.1. Символ і символіка: лінгвістичний та культурологічний підходи.....	11
1.2. Фразеологічна символіка як лінгвістичне явище.....	17
1.3. Огляд наукових досліджень з проблеми фразеологічної символіки.....	21
1.4. Роль національно-культурного (символічного) компонента у фразеологізмах.....	24
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИМВОЛІЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	31
2.1. Джерела добору символічних фразеологізмів (словники, корпуси тощо).....	31
2.2. Принципи та етапи зіставного аналізу символічних фразеологізмів.....	38
2.3. Методи аналізу символічних фразеологізмів (компонентний, семантичний, етимологічний, контрастивний).....	51
Висновки до розділу 2.....	56
РОЗДІЛ 3. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СИМВОЛІКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	58
3.1. Фразеологізми із символікою тварин.....	58
3.2. Фразеологізми із символікою кольорів.....	67
3.3. Фразеологізми із символікою природних явищ та стихій.....	75
3.4. Фразеологізми із символікою предметів побуту та матеріальної культури.....	79
3.5. Фразеологізми із символікою людських рис тілесності.....	83
Висновки до розділу 3.....	87
ВИСНОВКИ.....	91
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ.....	97

ВСТУП

Фразеологізми, як мовні одиниці з фіксованою структурою та стійким значенням, відображають не лише лексичні та граматичні закономірності мови, а й культурні, історичні та соціальні особливості певного народу. Особливе місце серед фразеологічних одиниць займає фразеологічна символіка, що виявляє специфічне поєднання мовного знака та символічного змісту. Символи, закладені у фразеологізмах, несуть інформацію про уявлення носіїв мови про світ, їхні цінності, моральні та естетичні орієнтири, релігійні уявлення та історичний досвід.

Фразеологічна символіка є багатовимірним явищем, що поєднує лінгвістичний, культурологічний та когнітивний аспекти. Вона дозволяє простежити, як національна психологія, культурні стереотипи та ментальність народу втілюються у мовних засобах, та як сприйняття дійсності інтерпретується і фіксується у стійких виразах. У цьому контексті фразеологічні одиниці стають своєрідним дзеркалом національної мовної картини світу та джерелом інформації для міжмовного та міжкультурного порівняння.

Символіка у фразеологізмах проявляється у різних семантичних сферах: тварини, кольори, природні явища, предмети побуту, людські риси та тілесність. Кожна з цих сфер формує унікальні образи, що відображають історично-культурні традиції, релігійні уявлення та соціальні цінності народу. Наприклад, тваринні символи відображають поведінкові стереотипи та моральні оцінки; кольорові — емоційні та психологічні стани; природні явища — світоглядні та культурні уявлення про природу; предмети побуту та тілесність — повсякденне життя та соціальні взаємини.

Історично дослідження фразеологічної символіки започатковане у працях лінгвістів і культурологів, які розглядали символ як ключовий засіб вербалізації культурних уявлень. Серед основних напрямів — лінгвістичний (аналіз структури та значення фразеологізмів), культурологічний (вивчення

символічного змісту як відображення національної культури) та когнітивний (дослідження механізмів формування та сприйняття символів у мові).

Дослідження фразеологічної символіки в англійській та українській мовах є особливо актуальним у сучасних умовах глобалізації та міжкультурної комунікації. Зіставний аналіз символічних фразеологізмів дозволяє не лише виявити спільні універсальні образи, а й окремі етнокультурні особливості, що зумовлені історичними, релігійними та соціальними чинниками. Такий аналіз сприяє глибшому розумінню механізмів формування національної мовної картини світу та культурної специфіки мовних систем.

На підставі цього, актуальність дослідження визначається як теоретичною, так і практичною значущістю.

1. **Недостатнім висвітленням проблеми** зіставного аналізу символічних фразеологізмів англійської та української мов, зокрема у контексті національно-культурного компонента.

2. **Зростанням інтересу до лінгвокогнітивних аспектів фразеології**, що дозволяє глибше аналізувати взаємозв'язок між мовними формами і культурними уявленнями.

3. **Практичною значущістю результатів дослідження** для лексикографії, курсів англійської та української фразеології, а також для навчання перекладу та міжкультурної комунікації.

Об'єктом дослідження є фразеологічна символіка англійської та української мов, **а предметом** — символічні значення і культурна семантика фразеологічних одиниць.

Метою роботи є провести зіставний аналіз символічних фразеологізмів англійської та української мов, виявити спільні та відмінні символічні образи та охарактеризувати їх культурні та мовні підґрунтя.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

- визначити теоретичні засади фразеологічної символіки;
- обґрунтувати роль національно-культурного компонента у формуванні символічного змісту фразеологізмів;
- охарактеризувати принципи та методи добору матеріалу (словники, корпуси, художні тексти);
- класифікувати фразеологізми за семантичними категоріями: тварини, кольори, природні явища, предмети побуту та тілесність;
- здійснити зіставний аналіз одиниць та визначити спільні і відмінні культурні та семантичні характеристики.

У роботі використано такі методи дослідження: зіставний метод як основний, а також компонентний, семантичний, етимологічний та контрастивний методи як додаткові для детального аналізу фразеологічних одиниць.

Теоретичну базу становлять праці: Гілберта Дюрана, К. Гірца, Р. Гжегорчикової, О. Левченко, Н. Венжинович, Г.К. Барилової та К.Д. Глуховцевої, Г. Г. Когнера, Е. Кассіара, Дж. Лакоффа та М. Джонсона, В. В. Жайворонка, Р. Лангакера, А. Ланглотца, А. Добровольського та К. Піірайнен, О. Селіванової та інших, що висвітлюють проблеми фразеологічної символіки, когнітивної семантики та лінгвокультурології.

Матеріалом дослідження стали 350 символічних фразеологізмів обох мов, дібраних із тлумачних та фразеологічних словників, а також національних корпусів:

Українські ресурси:

- «Словник фразеологічних синонімів» / Коломієць Н. Ф., Регушевський Є. С., 1988
- «Словник фразеологізмів української мови» / Білоноженко В. М. та ін., 2003
- «Фразеологічний словник української мови» / Ужченко В. Д., 1998
- Національний корпус української мови (НКУМ)

- ГРАК — Граматично анотований корпус української мови
- Київський корпус української мови

Англійські ресурси:

- British National Corpus (BNC)
- Corpus of Contemporary American English (COCA)
- Sketch Engine
- «Oxford Dictionary of Idioms», Judith Siefring, 2004
- «NTC's American Idioms Dictionary», Richard A. Spears, 2000

Наукова новизна роботи полягає у виявленні та зіставленні символічних фразеологізмів у двох мовах на основі словникових дефініцій, що дало змогу простежити особливості образного мислення та національно-культурної специфіки кожної мовної спільноти.

Теоретичне значення роботи полягає в дослідженні фразеологізмів як носіїв культурно зумовлених образів, а також у виявленні спільних і відмінних рис фразеологічної картини світу в двох мовах і культурах. Отримані результати поглиблюють розуміння взаємозв'язку мови та культури у фразеології.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання результатів дослідження під час вивчення фразеології, лінгвокультурології та міжкультурної комунікації. Матеріали роботи можуть бути корисними для студентів-філологів і викладачів при аналізі національно-культурної специфіки фразеологізмів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи обговорено на засіданнях кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету, представлено на міжнародній конференції: “Проблеми лінгвістичної семантики” (Рівне, 2025).

Структура роботи включає вступ, три розділи з висновками до кожного, загальні висновки та список використаної літератури. Основний текст роботи налічує 90 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СИМВОЛІКИ

1.1. Символ і символіка: лінгвістичний та культурологічний підходи

Проблема символу за визначеннями дослідників належить до філософських, культурологічних і лінгвістичних проблем. На думку О. Левченко витoki вивчення символу можливо відслідкувати з досліджень Г. Сковороди в українській філософії. Він перший з українських мислителів, кому вдалось сформувавши символічну концепцію культури. Його підхід базується на тому, що символ є засобом пізнання внутрішнього світу людини через зовнішні прояви.

Дослідниця згадує також і М.Костомарова, який зробив вклад у розвиток символу, розглядаючи його як образне втілення моральних ідей у формах природи. Він вважав, що символ є своєрідним містком між етичним змістом і поетичною формою.

Французький лінгвіст Гілберт Дюран розглядає символ як форму творчого пізнання. Він називає уяву та символ рушійною силою людського буття, за допомогою яких людина може долати обмеження реальності: «Уява виявляється дійсністю, що перетворює світ – як творча сила, а головне – як сакральне впорядкування буття, спрямоване до найвищого». Таким чином, розуміємо, що символіка, зокрема фразеологічна – це не залишок минулої мови, а жива частина культурного коду нації. Таку ідею він висловлює і у бік відновлення значення міфу та символу в культурі, адже ці елементи є фактично надбаннями свідомості народу, а не пережитками минулого [14, с. 493-501].

Досить цікавими у контексті дослідження символу та символіки є його погляди на демістифікацію, тобто втрату символічного мислення. Він називає цей процес «найбільшою формою оманливості» і бачить в цьому спробу зробити з людини «просту істоту, позбавлену уяви та надії». У такий спосіб відмова від

символів та міфу фактично руйнує людяність, адже так людина втрачає те, на чому тримається її культура. Гілберт Дюран бачить потребу в утвердженні «педагогіки уяви», яка проявляється у вихованні символічного мислення. Так людина вчиться розуміти не лише слова на поверхневому рівні, а проводити паралелі між значеннями та образами і відслідковувати культурні смисли [14, с. 493-501].

Антропологічний погляд на вивчення символу як лінгвокультурного феномену представляє К. Гірц. Дослідник фактично зводить символ та культурний знак до одного поняття. Для нього символ – це не просто метафора, а джерело культурної інформації. Його інтерпретація символічних систем відбувається через антропологічні засади. К. Гірц визначає, що «описи символічних систем інших народів мають бути зорієнтованими на самих носіїв культури... вони антропологічні, бо є результатом наукового осмислення цих систем». Фактично він визначає один з ключових принципів вивчення символічних систем – принцип, за якого, щоб зрозуміти символи, ми повинні намагатись сприймати і розглядати їх як носії. Його погляди вкотре підкріплюють думку інших дослідників про те, що одиниці мови мають сприйматись не за рахунок буквального значення, а через культуру народу. У рамках культурологічного аспекту символів К. Гірц пояснює важливість глибокого аналізу фразеолгізму як символічної одиниці і причиною для цього виступає культурне навантаження одиниці [12, с.13-20].

У одній із своїх робіт О. Левченко посилається на Р. Гжегорчикову і підтримує думку про те, що «мовний образ як поняттєва структура, закріплена в системі цієї мови, отже, й у граматичних, лексичних властивостях, що реалізуються за допомогою тектів (висловлень)» [3, с. 44]. Поаналізувавши висловлене дослідницею, розуміємо, що О. Левченко вказує на структурний аспект символіки, який є безпосередньо важливим для лінгвістичного підходу. Розвинувши цю думку, ми бачимо, що символіка у мові не є випадковим явищем. У першу чергу вона керується рядом правил, зокрема граматичних та лексичних, що дозволяють носіям мови ефективно втілювати значення. Неможливо не помітити у той зв'язок, який

виникає і з культурологічним аспектом дослідження символіки, адже поняття мовного образу, яке вживає Р. Гжегорчикова, напряду вказує на існування культурних значень, які знаходять своє відображення у текстовій реалізації символу. Іншими словами, мова за рахунок символів стає засобом передачі культурних стереотипів.

О. Левченко розвиває поняття мовного образу світу у своїй роботі та визначає, що до нього належить група усталених (стереотипних) уявлень про людину і світ. Ці уявлення відтворюються із різного типу мовних даних, таких як граматичносистемні, релігійні і поведінкові, які стають актуальними для ефективної комунікації. На основі цієї ідеї бачимо тісний зв'язок мови та культури, оскільки символи, що у нашому випадку виступають представниками мови, відображають не лише факти, але також демонструють культурні моделі світосприйняття. О. Левченко вивчає різні рівні мовних даних (граматику, лексику, контекст, ритуали), щоб показати багатосаровість, яка притаманна символіці. Варто враховувати, що як у будь-якій іншій цілісній системі, рівні не існують окремо один від одного. Вони перебувають у постійній та безперервній взаємодії. Ця ідея закладена і в основі символіки, оскільки за рахунок поєднання різних рівнів, символіка може мати різні прояви. До прикладу, один і той самий символ у різних контекстах або з різною граматичною структурою може набувати різних значень. Іноді ці значення можуть бути настільки різні та неочікувані, що суперечитимуть один одному. Вивченню цих розбіжностей було приділено особливо увагу у розділі 3 нашого дослідження [3, с. 44-52].

Знову звертаючись до характеристик системи, не упускаємо і той факт, що система не є закритою, вона схильна до зовнішньої взаємодії. У рамках символіки та її лінгвістичного і культурологічного аспекту ця риса проявляється у тому, що багатосаровість символіки включає культурні коди, традиції, соціальні норми. Тобто символіка включає одночасно і мовний і культурний рівень, що підсилюють її багатовимірність.

Символу характерна динамічність та контекстуальність, яка проявляється у змінності символіки залежно від контексту, часу, ситуації. Символ не можна назвати стабільним, він набуває нових значень у різних мовленнєвих або культурних обставинах.

Багатшаровість символу проявляється і у тому, як символ сприймається носієм. Аналізуючи цю характеристику, визначаємо, що символіці притаманний індивідуальний та колективних рівень сприйняття. Під цими рівнями розуміємо, що те, що для одного носія матиме нейтральне значення, для іншого або ж для цілої групи носіїв може бути глибоке значення, яке включає емоційне та культурне навантаження. Цю характеристику демонструє О. Левченко, вказуючи на популярний підхід, що «МКС визначають як систему ціннісної організації, закодовану в асоціативно-образних комплексах мовних одиниць і відтворювану через інтерпретацію цих образних основ за допомогою звернення до еталонів та стереотипів світосприйняття лінгвокультурної спільноти» [3, с. 44-53]. Під цими визначаємо розуміємо, що дослідниця підкреслює культурологічний підхід, за рахунок якого ми можемо активно досліджувати аспекти світу, важливі для певної культури. Прикладом стане те, що культурні уявлення у фразеологізмах та відповідно їх символізм у різних народів часто відрізняється, оскільки несе різні культурні цінності та асоціації.

О. Левченко ділиться спостереженням про те, що мові притаманний когнітивний аспект. Вона пояснює це тим, що «мова інтерпретує світ (не механічно відбиває, віддзеркалює), а не творить, кроїть свій об'єкт» [21, с. 42]. Під цим твердженням ми розуміємо, що мова у першу чергу відображає поняття, якими наповнений світ, вона не ставить на меті описати його, а лише хоче організувати сприйняття через концепції. Дослідниця також пропонує думку про те, що «мова не відображає світ, а лише дає уявлення про нього і уявленням шляхом вербалізації окремих концептів про світ отриманих під час активного сприйняття». У лінгвістичному аспекті бачимо, що символіка наділена певною вибірковістю,

оскільки використовують не усі можливі концепції, якими наділений світ, а здійснюється добір окремих важливих значущих образів та понять. На наступному етапі найхарактерніші риси цих образів втілюються у символах через слова, фрази, сталі вирази, які несуть глибші смисли та значення, ніж ми бачимо на поверхні. Лінгвістика досліджує, як мова структурує когнітивні образи світу. Це проявляється у тому, що одна і та ж концепція в основі символу може мати різні словесні відтінки у різних мовах. З цього твердження ми робимо висновок, що лінгвістичний аспект символіки проявляється у тому, як форма слова чи фразеологізму передає культурно-значуще навантаження.

Інша українська дослідниця Н. Венжинович розглядає символ як своєрідний місток між мовою, культурою та мисленням. Вона вказує, що за допомогою фразеологічних символів ми осмислюємо світ, закріплюємо значущі образи та формуємо культурну пам'ять. Вона дає таке визначення символу: «Символ – багатозначний предметний образ... набуває у текстах, крім своїх основних значень нові (переносні, умовні)» [5, с. 17]. Таким чином, Н. Венжинович пояснює механізм формування символічного компонента та його вкорінення. Фактично слово з прямим значенням отримує додаткові переносні. Символізація також виступає предметом зацікавлення лінгвістики. Під нею вона розуміє «процес надання додаткових значень загальноживаним словам (явище конотації)».

Досліджуючи походження символів, Н. Венжинович спирається на висновки Г.К. Барилова та К.Д. Глуховцева, які поділяють слова-символи за походженням на:

- а) архетипні – вихідні, основоположні, що супроводжують людину споконвіку (вогонь, вода);

- б) біблійні, що мають християнські корені: (особи: апостол, пророк, фарисей; предмети: хрест, храм; просторові поняття: Голгофа, Содом, Гоморра, Христос);

- в) космогонічні, пов'язані з давніми уявленнями наших предків (сонце, місяць);

г) символи довкілля (ліс, гай, діброва, гора, скеля, море, пустеля, болото, дорога);

г) символи-назви явищ природи (хмара, вітер, буря, грім, блискавка, сніг); д) рослинні слова-символи (назви кущів, дерев, назви квітів, польових трав); е) символи-назви істот (назви птахів, тварин, комах);

е) символи-назви предметів навколишньої дійсності (поріг, намисто, золото, срібло, меч, люлька, часник, цибуля) [1, с. 97]

Г. Г. Когнер представляє філософський погляд на символ як конструкцію свідомості і посилається на Е. Кассіара. Його думка полягає у тому, що символ «служить не лише для передачі повного та готового змісту, а є інструментом, за допомогою якого цей зміст розвивається і повністю визначає себе» [15, с. 159-169]. У лінгвістичному аспекті це твердження представляє певну стійкість, до якої схильні символи. Вони не є просто формою слова, а є своєрідним поняттями, наділеними глибокими знаннями про народів та свіченням існування окремої культури зі своєю історією, розвитком та традиціями.

Г. Г. Когнера відіграє важливу роль для дослідження культурологічного аспекту символів. Учений фокується на ролі концепту пам'яті, який «набуває більш багатого та глибокого змісту. Щоб запам'ятати зміст, свідомість повинна раніше оволодіти ним у спосіб, відмінний від чисто теоретичної... Кожне «відтворення» змісту втілює новий рівень рефлексії». Під цим твердженням розуміємо, що символу не достатньо просто існувати у пам'яті народу та носіїв мови. Культурне значення може закріпитись та існувати тільки за рахунок активного використання символу у певних комунікативних ситуаціях. Фактично існує певна схема, яка забезпечує існування символу. Людина використовує символ у певному контексті, до прикладу у формі фразеологізму. Поверхнево цей процес зводиться до вираження себе, проте на глибшому рівні бачимо, що таке використання символу дозволяє укотрий раз закріпити культурне значення символу. Образ втілюється у символі, але значення цього образу повноцінно розкривається лише в процесі

застосування символу у фразеологізмі, що дає йому контекст та відповідно втілює одну з варіацій, яка існує у кожного образу.

1.2. Фразеологічна символіка як лінгвістичне явище

Фразеологічній символіці належить невід'ємна роль у лексичній системі будь-якої мови. Самі фразеологізми відрізняються стійкістю словосполучень та притаманною їм семантичною структурою, де головне значення має символічний компонент. Як зазначав Ю. М. Лотман у своїй праці «Семіосфера», «у символі непроєктивність плану вираження на план змісту є властивістю комунікативного функціонування знаку. Зміст лише мерехтить крізь вираз, а вираз лише натякає на зміст». Таким чином Ю. М. Лотман доводить, що символічний компонент наділяє фразеологічну одиницю здатністю передавати не тільки буквальне значення, а й набагато ширший зміст – національні уявлення, емоційне забарвлення мовлення та культурні цінності.

Значення символіки для лінгвістики важко переоцінити, адже символізм відіграє основну роль у розкритті семантичної структури мов, допомагає зрозуміти процес, як слова та фрази формують переносні значення.

На прикладі символізму можливим стає вивчення функціонування метафор у мові. Символіка відображає спосіб, яким мовці переносять властивості одного об'єкта на інший для створення образу. Як зазначають Дж. Лакофф та М. Джонсон метафори не лише оздоблюють мову, а й формують наше мислення та сприйняття світу – «метафора пронизує все наше повсякденне життя й проявляється не лише в мові, а й у мисленні й діях, наша звичайна поняттєва система є метафоричною за своєю природою. (...) Метафори як мовне вираження стають можливими саме тому, що вони існують у поняттєвій системі людини» [16, с. 387-418]. Таким чином, перенос властивостей одного об'єкта дозволяє створити нові образи та смисли. Ці образи (предмети, дії, кольори, явища природи) починають позначати абстрактні явища – почуття, стани та оцінки.

О. Левченко розглядає поняття фразеології у рамках поняття символу і дає таке визначення: «Фразеологія – це символічний світ, у якому різноманітні об’єкти, явища та процеси дістають символічні позначення». Виходячи з такої інтерпретації, розуміємо, що через поняття фразеологічного символізму можливою є передача абстрактних понять, емоцій, соціальних норм та поведінкових моделей, що характерні для певної спільноти. Фактично, фразеологічна символіка це спосіб кодування культурно важливої інформації, що забезпечує ефективну комунікацію складних понять, відображення світогляду та мислення та створення спільного культурного простору. Цей факт підтверджує і те визначення, яке пропонує В. В. Жайворонок: «Фразеологія – це та сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відбивається етнопсихологічні особливості соціуму, а з другого, - чітко простежується вплив мови на формування його менталітету». Аналізуючи подібний підхід, визначаємо, що фразеологія та символіка мають нерозривних зв’язок, оскільки фразеологія виступає засобом мовного вираження, дзеркалом культури та менталітету, а символіка у її складі слугує інструментом передавання культурних, ментальних та емоційних смислів.

Дж. Лакофф розглядає символіку як особливий вид метонімії. На прикладі метонімії «голуб» як символу Святого Духу він показує, що символи не є випадковими, оскільки таке значення сформувалось на основі уявлень у західній культурі та концепції Святого Духа в християнській теології [16, с. 40]. Проводячи паралель з символічними образами у фразеологізмах, розуміємо, що вони теж не є випадковими, оскільки вони засновані на культурних уявленнях. Так, повертаючись до прикладу з голубом та аналізуючи фразеологічні одиниці з цим компонентом, бачимо, що цей образ зберігає свій символізм у поняттях «миру» та «чистоти» і в складі фразеологізмів цей компонент зберігає символічність. Таким чином, Дж. Лакофф демонструє механізм фразеологічної символіки. Фактично символічне значення закріплюється за образом через культурну метонімію. Дослідник вказує, що «символічні метонімії, засновані на нашому фізичному досвіді, є важливим

засобом розуміння релігійних та культурних концептів». У свою чергу фразеологічні символи наділені відповідною характеристикою. Їх основою є повсякденний досвід людини, тому вони є зрозумілими більшості мовців за рахунок спільності пережитого.

Ще одна думка, якою ділиться дослідник, полягає у тому, що «метонімічні концепти дозволяють нам осмислювати один об'єкт через його зв'язок з іншим», що пояснює, чому у фразеологічній одиниці об'єкт (тварина, явище, колір) часто стає символом певної риси. Фразеологізм дозволяє цьому зв'язку закріпитись на рівні свідомості народу, вкорінюється у побутових розмовах та черпає силу при постійній та частій реалізації.

Ідеї Дж. Лакоффа активно підтримував Р. Лангакер, який зосередився на своїй теорії символічності мови та визначив, що «найфундаментальніша теза когнітивної граматики полягає в тому, що граматика має символічну природу... лексика та граматика утворюють градацію, яка складається з виключно поєднань символічних структур». Таке твердження дозволяє стверджувати про фразеологічну символіку як лінгвістичне явище, оскільки основа фразеологічної символіки така ж сама як у інших мовних структурах. Єдина відмінність полягає у тому, що фразеологічна символіка є більш складнішою за рахунок образності та культурного навантаження. Р. Лангакер аналізує природу граматики та приходять до символічності цього явища. Фактично мова – це система символічних одиниць, яка включає і лексику і граматику. Р. Лангакер демонструє теорію, яка повністю протилежна до того, на чому базується традиційна граматика, де лексика – це одиниці, що несуть певне значення, а граматика – це формальні одиниці без значення. У баченні дослідника граматичні категорії, морфеми та конструкції виступають символами [18, с. 5-7].

Фразеологізми – це не просто вирази, вони символізують поняття через образи та метафори, символічність мови дає підґрунтя для символічності фразеологізмів. Не менш цікавою є ідея Р. Лангакера про семіологічну функцію мови. Очевидним виявляється те, що мова має ряд функцій, за рахунок яких вона

формується та якими обмежується. Семіологічна функція, зокрема, належить до цього ряду. Її суть у тому, що концепти мають можливість набути певної форми через звуки та жести. На прикладі фразеологічної символіки бачимо один зі способів втілення цієї функції, бо уся суть символів у фразеологізмах – це існування культурних концептів, наприклад рис хоробрості чи непередбачуваності; концепцій добра чи брехні тощо, які передаються через зафіксовані мовні символи, тобто вирази з компонентами тварин, кольорів, явищ природи та ін.

А. Ланглотц поглиблює ідеї Р. Лангакера про символічність граматики та висловлює численну кількість власних. Виділяючи основне, що демонструє фразеологічну символіку як лінгвістичне явище, назвемо кілька рис, сформованих на основі поглядів А. Ланглотца:

1. Фразеологізми не хаотичні, бо мають структуру за рахунок взаємодії окремих слів та конструкцій у фразі, тому фразеологізм повинен аналізуватись як комплексне поняття, що складається із смислових та граматичних елементів;

2. Фразеологічна символічність реалізується за рахунок активації усіх компонентів у свідомості мовця, тобто вибір образу в першу чергу не є естетично зумовленим, а має чітку мотивацію знайти відображення у сприйнятті носія;

3. У фразеологізмі семантика і граматична форма невіддільні, бо мова використовує фразеологізм для реалізації значення, тому форма та значення вкотре доводять свій нероздільний зв'язок, роблячи фразеологізм лінгвістичним явищем;

4. Фразеологізму притаманна автономність, але він також здійснює вплив на мову, функціонуючи як готова мовна одиниця, що не втрачає своєї символічної складності у процесі мовлення [17, с. 98].

А. Добровольський та К. Пірайнен висловлюють іншу ідею, яка також демонструє фразеологічну символіку як лінгвістичне явище. Вони вказують на існування «емблем», поняття, яким вони називають «стереотипний концептуальний прототип, який виступає матеріальним втіленням дуже абстрактної якості чи властивості». Фактично таку назву вони дали культурно закріпленим образам у

мовленні, які показують, що основа фразеологічної одиниці – це культурні та когнітивні знання. Таке твердження підкреслює системність символіки у фразеологізмах. Добір символів не є випадковим, він ґрунтується на лінгвістичній закономірності, оскільки певні образи постійно виступають символами конкретних властивостей у мові [22].

1.3. Огляд наукових досліджень з проблеми фразеологічної символіки

Проблема фразеологічної символіки — це одне з найцікавіших та найбагатогранніших напрямків у сучасній фразеології, що поєднує лінгвістичні, когнітивні та культурологічні аспекти. Фразеологізми, з одного боку, — це стійкі одиниці мови, а з іншого — носії символічних значень, які віддзеркалюють систему цінностей, ментальність, історичні й міфологічні уявлення мовної спільноти. Більшість досліджень були розглянуті в попередньому підрозділі, проте є ряд аспектів, на які ми б хотіли звернути увагу. Зокрема, фразеологічна символіка напряму пов'язана із проблемою мотивації, оскільки саме це поняття дозволяє пояснити походження та внутрішню форму фразеологізмів. О. Селіванова приділяє увагу вивченню цього питання починаючи від перших спроб дати визначення мотивації як відповідника формальної та семантичної похідності та до сучасного погляду як «наскрізної лінгвопсихо-ментальної операції формування ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора (-ів) із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості» [7, с. 160].

Активація таких зв'язків зумовлена або усвідомленням відносно об'єктивних ознак позначуваного, або їхнім асоціативно-образним, оцінним, парадоксальним сприйняттям номінаторами. Дослідниця вказує на те, що визначення мотивації залежить від аспектів її розгляду. Окреслення цього процесу дало можливість відкинути численні класифікації та створило нову типологію мотивацій, яка ділиться на: 1. Пропозиційну мотивацію, яка застосовує знаки-мотиватори у прямих

значеннях, що фіксують в ономасіологічній структурі відносно істинну та несуперечливу інформацію про позначене;

2) Асоціативну, яка характеризується вибором мотиваторів метафоричного статусу на підставі аналогічних зв'язків з іншими концептуальними сферами свідомості;

3) Модусну, яка ґрунтується на оцінці носіями мови знака мотиватора в кореляції із психічними функціями відчуттів, почуттів, архетипами позасвідомого,

4) Змішану, яка сумішає мотиватори, що позначають різні за статусом фрагменти структури знань про позначене;

5) Концептуально-інтеграційну, що формує новий знак і його концепт на підставі поєднання двох концептів і їхніх знаків.

Це дослідження піднімає ряд проблем у контексті символічного фразеологізму. Серед них питання двоїстості мотивації, яка проявляється у тому, що фразеологічний символізм має діахронне (історичне) та сучасне значення. Враховуючи, що символ у фразеологізмі виникає з давніх вірувань, він може втілюватись інакше у сучасному баченні. Крім того, особливої уваги потребує і проблема втрати первісної мотивації. Звідси випливає те, що первісний культурний зміст потребує відновлення.

Зіставляючи мови, помічаємо також, що символи не є універсальними. Ми вже згадували, що ця риса проявляється у різниці між значеннями у різних культурах, проте цю відмінність можна відслідкувати і на прикладі дослідження мотивації. Досить часто причини появи схожого символу у фразеологізмах різних мов не мають нічого спільного, можуть формуватись у різних контекстах і відповідно набувати значень, які не є однаковими у сприйнятті різних культур.

Над схожою тематикою працювала польська дослідниця М. Хоновська, яка також наголошувала на мотивованості словотвору, що пов'язано з фразеологічним символізмом. У своїй роботі вона виділила таку класифікацію мотивацій:

1. Фонетична мотивація, у якій звучання відображає змісту фразеологічного символу;
2. Морфологічна мотивація, у якій структура фразеологізму вказує на можливе значення символу та фразеологічному в цілому;
3. Семантична мотивація розглядає, як значення виникає з образного чи метафоричного вживання.

Дослідниця зосереджується також на проблемі багатошаровості фразеологічної символіки, адже фразеологізми часто не підпадають під одну категорію, оскільки поєднують у собі звук, форму та образ одночасно.

Досліджуючи теорії М. Хоновської, визначаємо її підхід до розгляду фразеологічної символіки як когнітивний, адже вона показує, що символи працюють через загальноприйняті асоціації у свідомості мовців.

Чимало дослідників звертаються саме до схожої теорії, посилаючись на когнітивні механізми, які визначають як ми сприймаємо образи, метафори, архетипи та символи. Фразеологізми часто утворюються через метафоризацію, метонімію та перенесення значення. Вивченню цього аспекту приділила увагу О. Левченко. Вона зауважує, що відчуваючи певну обмеженість традиційного підходу до фразеологізації, дослідники останім часом активно почали працювати в напрямку розвитку цього питання.

О. Левченко стверджує, що механізми творення фразеологізмів передбачають складну взаємодію когнітивних та мовних процесів. Фразеологізми виникають як результат вербалізації концептів, що відображають різні концептуальні простори. У процесі фразеотворення відбувається змішування концептуальних просторів-джерел і концептуальних просторів-мет, причому один компонент часто визначає домінуючий семантичний чинник фразеологізму, а інші уточнюють або образно підсилюють його значення. Лінгвістка визначає важливим розрізняти метафору і метонімію на рівні загальних принципів творення фразеологізму та на

символотвірному рівні, де конкретний компонент символу формує його значення. Усе це відбувається в рамках організованого ментального лексикону, де концепти та прототипи структуровані у мережі фреймів, що забезпечує когнітивну обґрунтованість фразеологізмів і їхню сприйнятність мовцями [4, с. 49-50].

1.4. Роль національно-культурного (символічного) компоненту у фразеологізмах

Фразеологізми є однією з найцікавіших і найвиразніших складових мовної системи будь-якого народу. Вони поєднують у собі мовну, культурну та психологічну специфіку спільноти, відображаючи її національні особливості, історичний досвід, цінності та традиції. Одним із ключових аспектів фразеології є наявність національно-культурного або символічного компонента, що визначає специфіку значення, образність та функціонування фразеологізмів у мові. Цей компонент дозволяє не лише краще зрозуміти конкретний вислів, а й глибше пізнати культурну і ментальну картину світу певного народу.

Під національно-культурним компонентом у фразеологізмах розуміємо елемент, який відображає історичні, етнографічні, релігійні, побутові чи соціальні особливості життя конкретного народу.

Науковці підкреслюють, що символ слід відрізнити від звичайного образу, адже він функціонує не просто як зображення, а як знак, що має глибший культурно закорінений зміст. Якщо образ можна раціонально пояснити, то символ не піддається простому логічному розтлумаченню, оскільки його сенс формується всередині колективної свідомості певної спільноти й існує там у вже усталеному вигляді. Він активується лише за потреби та не обмежується рамками однієї історичної доби. Як зазначає Селіванова, символ пронизує культуру в діахронії, поєднуючи минулі традиції з сучасністю та майбутнім. [7, с. 536]

На думку О. Левченко, єдиним типом символів, які стабільно зберігають незмінне значення у різних сферах культури — від обрядів і народнопоетичної

традиції до мистецтва, — залишаються архетипні символи. Інші ж символи, зокрема ті, що функціонують у фразеологічних одиницях, мають різну генезу: їхнім підґрунтям можуть слугувати міфологічні уявлення, елементи автохтонної культури, християнська традиція чи літературні джерела. Водночас механізми формування символіки в різних видах культурних текстів не є однаковими. Значна частина фразеологічних символів спирається на архаїчні міфологічні моделі, які згодом були переосмислені під впливом релігійних концептів або реальних життєвих спостережень. Саме міфологічне та релігійне підґрунтя, на думку дослідниці, пояснює зближення або навіть відповідність символічних значень на лексичному рівні й у складі фразеологізмів.

Як зауважував В. Копалінський, певні властивості, що традиційно приписуються тваринам, часто не мають реального зоологічного підтвердження. Такі випадки свідчать про міфологізовану модель сприйняття, успадковану від давніх культурних традицій. Левченко підкреслює, що способи поповнення символічних систем у лексиці та фразеології різняться. Помітні відмінності простежуються й між фразеологічною символікою та символами, притаманними, наприклад, ліричним текстам. У фразеології символічне значення зазвичай виростає з досвіду спільноти та її оточення, тоді як лірика активно залучає екзотичні образи (тигр, пантера, леопард, жираф тощо) і демонструє значний історичний розвиток та вплив зовнішніх культурних традицій. Фразеологічні системи також не залишаються статичними: вони поповнюються як власними новими одиницями, так і запозиченнями, хоча словники нерідко ігнорують навіть частотні новотвори на кшталт укр. *дах поїхав*.

Фразеологічні символи становлять складову культурної символіки загалом, однак у структурі фразеологічних систем вони набувають особливого, специфічного змістового навантаження. Основне ядро їхніх значень частково співвідноситься із символікою того ж образу в інших типах культурних текстів, проте не є з нею тотожним. Левченко наголошує, що культура функціонує як

ієрархічно організована система знаків, і рівень обізнаності мовця — передусім знання прецедентних текстів та культурних сценаріїв — визначає здатність розпізнавати ці символи. Фразеологізми відповідають усім характеристикам прецедентних утворень і водночас відсилають до інших таких текстів (міфів, легенд, казок, байок), містячи у своїй структурі символічні компоненти. Усе це свідчить про нашарування та багаторівневність культурної інформації, закладеної у фразеологічних одиницях [3, с. 87-100].

Символічний компонент у фразеологізмах реалізується через образи, метафори та алегорії, що пов'язані з конкретною культурною системою. Ці образи формуються під впливом історичного досвіду, природного середовища, побуту та соціальних відносин. Символи у фразеологізмах виконують кілька важливих функцій:

1. Комуникативна функція.

Вона полягає у передачі культурно-значущої інформації в лаконічній та образній формі. Фразеологізм, який включає символ, дозволяє висловити складну думку або емоцію за допомогою кількох слів, створюючи яскравий образ. Наприклад, англійський вираз *to carry the torch* («нести смолоскип») означає прихильність або закоханість, що походить із середньовічних традицій і ритуалів.

2. Когнітивна функція.

Символічні елементи фразеологізмів сприяють формуванню національної мовної картини світу. Вони допомагають носіям мови систематизувати знання про світ, висловлювати оцінки, моральні уявлення та поведінкові норми. Наприклад, український фразеологізм «сіль землі» символізує найцінніше у суспільстві, відображаючи цінність простих, працьовитих людей.

3. Емоційно-експресивна функція.

Символи у фразеологізмах часто несуть емоційне забарвлення. Через асоціації з відомими образами, подіями або предметами вони викликають певні почуття у носіїв мови. Фразеологізм «червоний як рак» викликає уявлення про сором або гнів, тоді як англійський вираз *green with envy* асоціюється з заздрістю.

4. Ідентифікаційна функція.

Національно-культурний компонент допомагає виділити спільноту носіїв мови та її культурні коди. Він стає маркером національної самобутності. Так, специфічні фразеологізми відображають не лише мову, а й цінності, традиції, історичні реалії та навіть релігійні уявлення народу. Українські вирази, пов'язані з весільними або релігійними обрядами, несуть в собі знання про культурну практику народу, що важко повністю передати іншою мовою без додаткового пояснення.

Фразеологізми є своєрідними відображенням національної культури. Вони відображають ряд груп. Серед них є історичні події та легенди. Наприклад, український вираз «ходити довколо» означає ухилятися від прямої відповіді і походить із стародавніх обрядових практик, що пов'язували рухи навколо об'єкта з магічними діями. Англійський вираз *cross the Rubicon* відсилає до історичного факту перетину ріки Юлієм Цезарем, що символізує прийняття необоротного рішення.

Інша група, яка часто стає символічною у фразеологізмах - природне середовище та побут. Фразеологізми часто відображають локальні природні умови та традиційні заняття. Українські вирази, пов'язані з сільським господарством, тваринами та погодними явищами («як сніг на голову», «бити байдики»), зберігають культурну пам'ять про спосіб життя та світогляд народу. В англійській мові аналогічні вирази можуть опиратися на морську або міську тематику: *take the bull by the horns* («брати бика за роги»), *storm in a teacup* («буря в чашці чаю»).

Серед поширених компонентів є група моральні та етичні уявлення. Через символіку фразеологізми передають соціально схвалювані або засуджувані форми поведінки. Український вираз «не роби з мухи слона» навчає поміркованості та здоровому глузду, а англійський *don't cry over spilt milk* передає схожу моральну настанову, але через інший символічний образ.

Ще один можливий компонент – національну психологію та менталітет. Фразеологізми формуються під впливом національних стереотипів, емоційних реакцій та мисленнєвих моделей. Дослідники відзначають, що українська фразеологія, наприклад, відзначається образністю, емоційністю, багатством метафор, тоді як англійські фразеологізми частіше характеризуються лаконічністю та прямолінійністю образів. Цей аспект демонструє, як мова відображає колективне мислення та культурну психологію народу.

Таким чином, національно-культурний (символічний) компонент у фразеологізмах є важливим елементом, що визначає специфіку значення, образність та функціонування висловів у мові. Він відображає історичний, соціокультурний та психологічний досвід народу, формує когнітивну та емоційну картину світу, забезпечує ідентифікацію мовної спільноти і виступає засобом збереження культурної пам'яті. Символічні елементи фразеологізмів виконують комунікативну, когнітивну, емоційно-експресивну та ідентифікаційну функції. Дослідження цього компонента дає змогу краще зрозуміти національні особливості мовлення, менталітет носіїв мови та культурну специфіку висловів, що робить його актуальним напрямом сучасної лінгвістики та етнолінгвістики.

Висновки до розділу 1

1. Проведений аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що символ і символіка є багатовимірними і комплексними явищами, що охоплюють філософський, культурологічний та лінгвістичний аспекти. Вони не лише слугують засобом пізнання зовнішнього світу, а й відображають внутрішній світ людини, її

світогляд, моральні цінності та соціокультурні норми. Як підкреслюють О. Левченко, Р. Гжегорчикова та Н. Венжинович, символи у мові мають чітку структуровану природу, функціонують як елементи культурного коду і дозволяють передавати складні концепти та смисли. Антропологічний підхід К. Гірца демонструє, що символи повністю розкриваються лише в контексті соціального та культурного середовища, підкреслюючи їхню роль у формуванні колективної пам'яті та культурної ідентичності.

2. Особливу роль у символіці мови відіграють фразеологізми, які є своєрідними лінгвістичними носіями символічного значення. Вони поєднують семантичну стійкість із здатністю передавати культурні, емоційні та когнітивні концепти, що дозволяє мовцю кодувати і передавати складні абстрактні явища через знайомі образи. Дослідження Ю. М. Лотмана, Дж. Лакоффа, Р. Лангакера та А. Ланглотца показують, що символічність мови не обмежується окремими словами, а проявляється і в граматичних структурах, роблячи фразеологізми комплексними лінгвокультурними одиницями. Ці одиниці вирізняються багатшаровістю, контекстуальністю, автономністю та мотивованістю, що свідчить про їх системний характер та важливість для дослідження мови й культури.

3. Значну увагу заслуговує проблема мотивованості фразеологічного символізму. Як зазначають О. Селіванова та М. Хоновська, символи мотивовані у семантичному, фонетичному, морфологічному, асоціативному та концептуально-інтегративному планах. Це дозволяє пояснити, чому фразеологізми формуються на основі образів, зрозумілих носіям мови, і водночас відображають специфіку національної культури, культурні відтінки та різноманітні асоціативні зв'язки, властиві певним мовним спільнотам. Таким чином, мотивованість забезпечує їхню когнітивну та комунікативну ефективність.

Фразеологічна символіка виступає як важливе лінгвістичне явище, що інтегрує когнітивні, культурологічні та комунікативні функції мови. Вона забезпечує передачу культурних знань, формування спільного світогляду та

збереження культурної пам'яті. Символи у фразеологізмах є живими носіями культурної спадщини, здатними змінюватися під впливом часу, соціокультурних трансформацій та контексту, що робить їх ключовими об'єктами сучасних досліджень у сфері лінгвістики та культурології. Їхнє вивчення дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок мови, мислення та культури, а також сприяє усвідомленню ролі символів у формуванні національної ідентичності та культурної свідомості.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИМВОЛІЧНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

2.1. Джерела добору символічних фразеологізмів (словники, корпуси, художні тексти тощо)

Дослідження символічних фразеологізмів потребує у першу чергу певної наочності, якої можна досягти лише за рахунок добору різноманітного матеріалу для забезпечення достовірності результатів дослідження, можливості комплексного огляду семантичних, структурних та культурних характеристик фразеологічних одиниць. У контексті нашого дослідження було визначено доцільним спиратись на кілька основних груп джерел: словникові, корпусні, художні, а також фольклорні тексти.

Найбільшу частину та відповідно основу дослідження становитимуть фразеологічні, тлумачні та етимологічні словники, адже саме вони фіксують усталені значення, граматичні форми та особливості вживання фразеологізмів. Спираючись на досліджений матеріал, можемо виділити ряд завдань, які допомагають виконати словники:

- Встановити сучасне лексико-семантичне наповнення фразеологізму;
- Визначити його структурно-граматичну модель;
- Виявити варіативність форми та компонентного складу;
- Зафіксувати нормативне значення, від якого відштовхується подальший аналіз.

У рамках нашого дослідження словникові джерела є теоретично важливими за рахунок формування системної бази даних по фразеологічному фонду мови та забезпечують наукову точність визначень.

Очевидним є також той факт, що у процесі нашого дослідження застосовується українські та англійські словники, адже фактично відбуватиметься зіставний аналіз двох мов, зокрема їх фразеологічних систем.

Український аспект цього дослідження спиратиметься на ряд словників. Досліджуючи історію збору та систематизації українських фразеологізмів, бачимо, що основу фразеологічного багатства складають фольклорні збірки, пареміологічні видання, як наприклад «Краткий малоросійський словарь» О. Павловського в його «Грамматике малороссийского наречия» (1818) та ще одна з найдавніших рукописних праць кінця XVII – початку XVIII Климентія Зиновієва «Приповісті посполиті» [9, с. 328]. У таких виданнях спостерігаємо чималу кількість фразеологізмів, що дуже схожі до сучасних. Варто відзначити і інше спостереження – часто автори вдаються до застосування російських відповідників, в інших випадках тлумачить словом, словосполученням чи реченням.

Вагомий внесок у можливість дослідження фразеологізмів здійснив І. Франко, який виступив як фольклорист, лексикограф та етимолог, опублікувавши збірку «Галицько-руські народні приповідки» (1901-1910). У цій роботі І. Франко спромігся вкласти основні принципи укладання словників. Він згрупував одиниці не по темах як це робили Номис, Даль, Челаковський до нього, а застосував спосіб укладання за абеткою, тобто принцип лексиконового способу. У контексті фразеологізмів такий спосіб є виграшним, оскільки наочно показує діапазон того чи іншого слова, його культурологічне значення, варіації. Як наслідок, йому віддають перевагу чимало сучасних дослідників, адже словник вміщає інформацію про ареал вживання, варіативність, стилістичні характеристики, походження, конотацію, прототип фразеологічної одиниці.

У другій половині минулого століття видавалось чимало збірників паремій: «Українські народні прислів'я та приказки» (1955, 1961, 1963); «Вік живи – вік учись» (1961); «Народ скаже як зав'яже» (1971); «Українські прислів'я та приказки» (1976, 1984), «Шляхами народних оповідок» (1994).

У контексті нашого дослідження використовуються такі словники:

1. «Словник фразеологічних синонімів» / Уклад. Н. Ф. Коломієць, Є. С. Регушевський. — К.: Наукова думка, 1988.

Словник містить значну кількість фразеологічних одиниць української мови, згрупованих за синонімічними рядами. У ньому подано тлумачення, стилістичні позначки та приклади контекстуального вживання. Це джерело є важливим для визначення семантичних зв'язків між символічними фразеологізмами, а також для аналізу варіантності й смислових відтінків.

2. «Словник фразеологізмів української мови» / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко. — К.: Наукова думка, 2003.

Один із найповніших сучасних тлумачних словників українських фразеологізмів, який містить понад 10 000 одиниць із докладними поясненнями значення, походження та прикладами вживання. Словник є базовим джерелом для визначення семантики й функціональних характеристик символічних фразеологізмів у сучасній українській мові.

3. «Англо-український фразеологічний словник» / Уклад. К. Т. Баранцев. — К.: Освіта, 2005.

Цей двомовний словник охоплює понад 20 000 англійських фразеологічних одиниць із відповідниками українською мовою, перекладними коментарями та прикладами. Він використовується для зіставлення англійських та українських символічних фразеологізмів, а також для аналізу подібностей і розбіжностей у їхніх культурно-символічних значеннях.

4. «Фразеологічний словник української мови» / Уклад. В. Д. Ужченко. — К.: Освіта, 1998.

Словник охоплює широкий спектр фразеологічних одиниць сучасної української мови, наводячи їх тлумачення, граматичні характеристики, стилістичні помітки та приклади використання. Це джерело є особливо корисним для виявлення семантико-стилістичних особливостей символічних фразеологізмів і для добору актуальних одиниць, що активно функціонують у сучасному мовленні.

5. «Етимологічний словник української мови» / За ред. О. С. Мельничука. — К.: Наукова думка, 1982–2012.

Багатотомне академічне видання, присвячене дослідженню походження українських слів і словосполучень, їхніх праслов'янських і індоєвропейських джерел. Для даного дослідження словник є цінним тим, що дозволяє простежити історичні витoki символічних фразеологізмів, розкрити внутрішню форму й глибинний культурно-семантичний зміст цих одиниць.

Використання лексикографічних джерел зумовлене їх науковою верифікованістю, тобто маємо на увазі те, що укладачі словників спираються на великі корпуси текстів, що гарантує об'єктивність і точність наведених тлумачень.

У процесі добору матеріалу також використовуються:

1. «Словник американських ідіом» / Річард А. Спірс. — К.: NTC Publishing, 2000.

Словник охоплює широкий спектр сучасних американських ідіом із поясненням значення, граматичних та стилістичних особливостей і прикладів використання в контексті. Є важливим джерелом для виявлення символічних компонентів англійських фразеологізмів та їхнього функціонування в сучасному мовленні.

2. «Oxford Dictionary of Idioms (Second Edition)» / Judith Siefring. — Oxford University Press, 2004 (перше видання 1999). Даний словник містить велику кількість англійських ідіом із докладними тлумаченнями, прикладами з літератури та медіа, а також інформацією про

походження та історичний розвиток окремих одиниць. Використовується для аналізу значення, стилістичної маркованості та семантичних відтінків англійських символічних фразеологізмів.

3. «NTC's American Idioms Dictionary» / Richard A. Spears. — Lincolnwood, IL: NTC Publishing, 2000.

Словник охоплює понад 6 000 американських ідіом із поясненнями значень, прикладами та граматичною характеристикою. Служить надійним джерелом для зіставного аналізу англійських та українських символічних фразеологізмів, а також для дослідження сучасного функціонування ідіом у різних комунікативних контекстах.

З цих словників у процесі дослідження використовується така інформація:

- тлумачення фразеологізмів;
- граматичні особливості та структуру;
- варіанти (синонімічні або компонентні);
- стилістичні позначки;
- походження або культурні ремінісценції (у деяких словниках — коротке етимологічне пояснення);
- приклади контекстів уживання.

Корпусні джерела

Мовні корпуси — це структуровані електронні бази текстів, які відображають реальне функціонування мовних одиниць у сучасному комунікативному просторі. Завдяки корпусним ресурсам (наприклад, British National Corpus, Corpus of Contemporary American English) можна:

- простежити контекстуальне вживання фразеологізмів у різних сферах мовлення;
- визначити частотність та актуальність певних одиниць;

- виявити семантичні відтінки, що формуються в залежності від жанру чи комунікативної ситуації.

Теоретично корпусні джерела є цінними, оскільки демонструють живу динаміку мови та дозволяють аналізувати фразеологізми не ізольовано, а у контексті реального мовлення.

До основних корпусних джерел української мови належать:

- Національний корпус української мови (НКУМ) <https://mova.institute/> — найбільше електронне зібрання текстів українською мовою різних жанрів (художніх, публіцистичних, наукових, розмовних). Корпус дає змогу здійснювати пошук фразеологізмів у природних контекстах і простежити їх уживання в різні історичні періоди.

- ГРАК — Граматично анотований корпус української мови <http://uacorporus.org/> — спеціалізований ресурс, який забезпечує морфологічну та синтаксичну розмітку текстів. Це дозволяє аналізувати граматичні особливості та варіативність уживання фразеологічних одиниць.

- Київський корпус української мови (Kyiv Corpus) — корпус сучасних текстів, що охоплює матеріали засобів масової інформації, художні тексти та усне мовлення. Він є цінним джерелом для виявлення сучасних тенденцій функціонування символічних фразеологізмів.

Для зіставного аналізу також було залучено корпуси англійської мови, зокрема:

- British National Corpus (BNC) <https://www.english-corpora.org/bnc/> — репрезентативна база сучасної британської англійської, що містить 100 мільйонів слів і охоплює тексти різних функціональних стилів.

- Corpus of Contemporary American English (COCA) <https://www.english-corpora.org/coca/> — найбільший корпус американської

англійської мови (понад 1 мільярд слів), який дозволяє дослідити частотність і контексти вживання ідіом у сучасному мовленні.

- Sketch Engine <https://www.sketchengine.eu/> — багатомовна платформа корпусної лінгвістики, що забезпечує доступ до корпусів різними мовами. Використання цього ресурсу дало змогу здійснити пошук і порівняльний аналіз символічних фразеологізмів у кількох мовних системах.

Крім корпусних баз даних, важливим джерелом добору символічних фразеологізмів стали художні тексти, у яких фразеологічні одиниці найповніше виявляють свій естетичний, емоційно-образний та культурно-символічний потенціал.

До аналізу було залучено твори української художньої літератури, зокрема прозу Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, а також сучасних авторів, мова яких відзначається метафоричністю та багатством фразеологічних засобів (наприклад, Оксани Забужко, Юрія Андруховича, Сергія Жадана).

Використання художніх текстів дозволило виявити:

- стилістичне навантаження символічних фразеологізмів у художньому дискурсі;
- особливості їх контекстуальної модифікації;
- роль символічного компонента у створенні індивідуально-авторського образу світу.

При зіставному аналізі у роботі також частково використовуються твори англійської літератури, наприклад Вільяма Шекспіра, у яких символічні фразеологічні звороти мають давню культурну традицію й глибоке міфологічне підґрунтя.

2.2. Принципи та етапи зіставного аналізу символічних фразеологізмів

Зіставний або контрастивний аналіз є одним з основних методів дослідження символічних фразеологізмів. Фердинанд де Соссюр згадує дослідника Августа Шлейхера, який зробив першу спробу поєднати результати усіх порівняльних досліджень, що становило початковий етап існування порівняльного мовознавства [11, с. 13]. На думку В. Д. Аракіна, в основі зіставного аналізу лежить «виявлення та опис мовних явищ і фактів у кількох мовах, які виконують однакові функції, незалежно від того, чи є мови спорідненими, чи ні». Іншими словами цей метод полягає у порівнянні мов з метою знайти спільні або відмінні риси у структурі, значенні чи вживанні мовних одиниць. Лінгвіст зазначає, що основне завдання зіставного методу, які і будь-якого іншого типологічного дослідження «входить пошук найзагальніших спільних ознак». В. Д. Аракін дає їм назву ізоморфних ознак і наполягає на тому, що саме вони лежать в основі зіставної характеристики мови чи групи мов і використовуються для типологічної класифікації мов, тобто таким чином він наголошує на одній з актуальних проблем сучасного мовознавства та показує, який стосунок це питання має до зіставного методу дослідження, який безпосередньо лежить в основі вирішення цього питання.

В. Д. Арахін спирається на іншу дослідницю В. Н. Ярцеву, яка також визначала пошук і вияв спільних та відмінних ознак системи мов як основу зіставного аналізу. В. Н. Ярцева додає, що «важливим є не лише наявність у певній мові того чи іншого прийому або відношення, а й те, яке місце займає цей мовний факт у загальній системі прийомів і відношень, характерній для досліджуваної мови». Фактично недостатнім є визначити що є схожим для двох мов, важливо зрозуміти, яку роль це явище відіграє у кожній мові, тобто дослідження має враховувати системність кожної мови, а не лише наявність схожих структур. Керуючись цими висловленнями В. Н. Ярцевої, В. Д. Аракін робить висновок, що визначення ізоморфних рис дає можливість встановити й відібрати зіставні константи та ізголоси. Взявши до уваги ці універсальні ознаки, притаманні

багатьом мовам та межі їх поширення серед мов, ми можемо класифікувати мови за наявністю чи відсутністю конкретних рис у дві протилежні групи – мови, що мають певну зіставну ознаку та мови, що цієї ознаки не мають.

Дослідження зіставного аналізу характеризується не рівномірністю розвитку, а очевидною періодичністю. Воно бере свій початок ще з шістдесятих років і знаходить своє відображення у перших працях на цю тему від Л. І. Ройзенон та Ю. Ю. Аваліані. Ці дослідники провели роботу над синхронно-конфронтативним дослідженням фразеології, яке включало порівняльно-зіставний, структурно-типологічний та ареальний методи. Незважаючи на те, що це дослідження характеризується неповнотою, воно надає загальне уявлення про методологічні засади зіставного аналізу фразеологізмів.

Зіставна фразеологія знаходить глибше продовження у баченні Н .М. Солодухо. Своїми роботами вона заклала теоретичні основи порівняльного дослідження фразеології на прикладі аналізу фразеологічних одиниць ряду мов [6].

Другий етап розвитку зіставного аналізу став своєрідним продовженням старої класики, яка була згодом доповнена новим баченням і є символом становлення зіставного аналізу та відведенням йому місця в лінгвістичному дослідженні.

Використання зіставного аналізу на стику різних наукових напрямків та дисциплін маркує формування нового сучасного періоду розвитку, центром якого стала людина. На цьому етапі прокидається інтерес дослідників до походження фразеологічних одиниць. Активно працюють у цьому напрямку ряд лінгвістів: Е. К. Коляда, М. В. Жуйкова, О. О. Селіванова, В. І. Школяренко, Ю. М. Лебеденко, О. О. Нагорна, Н. Д. Кулик, М. В. Гамзюк.

Сучасні дослідження зіставного методу підсумовують ці етапи розвитку і дають їм конкретні назви:

1. Перший етап – підготовчий, де були закладені основи зіставленого методу дослідження фразеологічних одиниць;
2. Другий етап – структурно-семантичний, де відбулось застосування основ зіставного методу з метою формування методології;
3. Третій етап – функційний, основною характеристикою якого є становлення людини як міри усього, а центром уваги стає людське сприйняття, досвід, емоції, поведінка та її культурні уявлення.

Питання принципів зіставного вивчення фразеологічних одиниць залишається актуальним впродовж усього розвитку зіставної фразеології, проте найгостріше це питання постало саме на середині, коли дослідники спромоглись відійти від випадкових спостережень до методологічних засад, які тепер вже характеризувались певною системністю, яка враховувала критерії та категорії. Ці зміни відбувались разом із появою нових концептів. До прикладу, О. О. Селіванова вводить поняття мотивації зіставного дослідження, вбачаючи під нею «наскрізну лінгвопсихоментальну операцію формування ономасіологічної структури на підставі вибору мотиватора із мотиваційної бази структури знань про позначене у складній системі зв'язків різних пізнавальних функцій етносвідомості». Ці ідеї було попередньо запозичено у О. О. Потебні, який запропонував ідею внутрішньої форми як першооснови для формування мотивації і відповідно формування значення фразеологізму.

Проте Фердинанд де Соссюр все ж вказує на зіставного методу не достатньо: «без сумніву, порівняння – це необхідна умова для всякого відтворення дійсності, проте з одного лише порівняння неможливо зробити правильних висновків». Саме тому у ході нашого дослідження ми будемо послуговуватись і іншими методами, описаних у наступному підрозділі [11, с. 19-20].

Переходячи до питання принципів зіставних досліджень, звернемося до лінгвіста В. Д. Арахіна та його погляду на це питання. Він виокремив три принципи зіставного аналізу:

1.

Принцип

системного підходу до опису подібностей і відмінностей;

Цей принцип є одним із базових у сучасному мовознавстві, зокрема і в зіставному (контрастивному) аналізі мов. Суть цього принципу полягає у тому, що мову загалом та окремі її явища не можна розглядати ізольовано, оскільки поза системою явище втрачає своє значення та не виконує функцію. Розглядаючи мову у контексті зв'язків та взаємодії, виникає можливість усвідомити її глибше як цілісну систему, у якій кожен елемент набуває значення лише у співвідношенні з іншими одиницями або ж можемо простежити, як подібні смисли реалізуються різними способами в різних мовах, проте у будь-якому випадку усе вивчення системного підходу зводиться до того факту, що жоден елемент не може бути адекватно описаний поза системними відношеннями, які визначають його місце та роль у мовній організації.

Беручи до уваги системний підхід, мовознавці змушені враховувати системну характеристику мови, яка знаходить свій прояв у існуванні підсистеми, семантичного поля, лексико-семантичних груп, синонімічні ряди тощо, тобто парадигматичні групи. Таким чином, не окреме слово чи конструкція, а саме система та відношення між одиницями стає об'єктом зіставлення в кожній мові. За рахунок системного аналізу виникає можливість зрозуміти, як формується сенс слова, як сприймається дійсність і яким чином вона відображається у мові.

Звернувшись до ознак системи, важливо пам'ятати, що система завжди зв'язана із зовнішнім середовищем вхідними та вихідними зв'язками. Саме тому важливо розглядати результати не лише внутрішньої взаємодії елементів, а й зовнішнього впливу на досліджувану мовну систему. У цьому контексті ми

розглядаємо внутрішньосистемні та позасистемні (позамовні) чинники, які мають безпосередній вплив на мовні явища. Серед внутрішньосистемних чинників ми розглядаємо морфологічні, семантичні, синтаксичні та словотвірні зв'язки між одиницями мови. Вони впливають на ситуацію та вигляд мови із середини у той час як позамовні фактори визначають яких значень набуватимуть мовні одиниці. Вивчаючи позасистемний вплив, стає можливим прогнозуванням взаємодії зовнішніх чинників із мовною системою. Системний підхід дозволяє простежити як одне й те саме символічне значення може реалізовуватись через різні рівні мови – лексичні, граматичні та синтаксичні. Таким чином під час вивчення символічних фразеологізмів ми можемо сфокусуватись на їх функціональній специфіці та оцінити повноту і варіативність засобів символічного вираження у мові. Що ж до зіставного аналізу символічних фразеологізмів, то основним тут залишається встановлення типологічних особливостей, спільного між мовами та елементів символіки, притаманної певній культурі, що й робить мову унікальною.

Таким чином, системний підхід дає повноцінне бачення дослідження символічних фразеологізмів та мови загалом, дозволяє врахувати внутрішню систему мови та поєднати її з культурно-історичним та національним контекстом. Цей принцип виступає надійною основою для зіставного аналізу одиниць у різних мовах.

2.

Семантичний

принцип або принцип опори на змістову основу зіставлюваних явищ

Зважаючи на те, що на початку розвитку зіставного методу дослідження проводились на базисі формальних схожих та відмінних ознак між символічними фразеологізмами, це призвело до того, що результати цих досліджень мали поверхневий характер та не несли глибини. Цей процес був досить очевидним, оскільки фонологія, морфологія та синтаксис знаходять якраз

на поверхні структури символічного фразеологізму і не є достатніми ознаками для розгляду значення цих та інших мовних одиниць. Значно надійнішим аспектом є семантика. Звернення дослідників до семантичного аспекту символічних фразеологізмів є прогнозованим явищем, оскільки за рахунок цієї ознаки стає можливим глибинне вивчення структури фразеологізму. З цієї причини семантичний принцип є невід'ємною частиною аналізу символічних фразеологічних одиниць. В основі цього принципу лежить те, що до уваги береться не лише формальні чи структурні ознаки фразеологізму, а й зміст його символізму. На прикладі символічного фразеологізму цей принцип чудово втілюється у дійсність, адже дослідник змушений спиратись не лише на поверхневу структуру, а й враховувати так зване ядро фразеологізму – концептуальне та символічне значення одиниці. Це ядро несе культурні, історичні та соціальні уявлення носіїв мови. Семантичний принцип найкраще допомагає виділити відповідники в іншій мові, тому що він опирається не на форму, словниковий склад чи синтаксис структури, яка досить часто суттєво відрізняється у символічних фразеологізмах різних мов.

У першу чергу в основі семантичного принципу важливим є внутрішня структура фразеологізму, яка включає ряд компонентів. Серед них: образно-асоціативний, емоційно-оцінний та культурно-ситуативний аспекти.

Образно-асоціативний компонент визначає візуальні та метафоричні образи, що є основою фразеологізму. На прикладі конкретно символічного фразеологізмі, певне явище чи концепт представлене через символ або образ, який лежить у світобаченні певної культури. Стосовно впливу цього компоненту на зіставний аналіз, можемо відмітити той факт, що при порівнянні мов дослідник визначає образи, що є основою фразеологізмів з різних мов і вимірює рівень їх подібності чи відмінності.

Стосовно емоційно-оцінного аспекту першочерговим стає оцінка дії, явища чи особи в основі фразеологізму. Через такий компонент проглядається

позитивна чи негативна конотація та емоційне забарвлення одиниці загалом. Саме на основі зіставного аналізу можна визначити наскільки та якою мірою збігається емоційне забарвлення символічного фразеологізму обох мов.

Культурно-ситуативний аспект проявляється виключно у контексті, у якому функціонує фразеологізм, враховуючи історію, побут, релігію, та традиції народу. У рамках зіставного аналізу символічних фразеологізмів, дослідник має можливість провести паралель між національно-культурною специфікою символіки, що є ключом до порівняння фразеологічної символіки двох мов. У такий спосіб ми також бачимо, наскільки тісний зв'язок фразеологізмів з культурою носіїв мови.

Значення семантичного принципу для зіставного аналізу символічних фразеологізмів полягає у можливості:

- Виокремлення спільних смислових елементів, що дозволяє легко знайти відповідники у різних мовах;
- Встановити відмінність у культурно-символічному аспекті, яка часто виникає у формально однакових за структурою символічних фразеологізмах і тим самим дозволяє зробити висновки про спільні та відмінні риси сприйняття дійсності у різних мовах та відповідно культурах;
- Простежити, як лексичні, граматичні та стилістичні мовні засоби допомагають реалізувати символічне значення у формі символічних фразеологізмів.

Таким чином, семантичний принцип дає можливість глибше вивчити фразеологічні одиниці, а тому і провести змістовніше порівняння та уникнути

поверхневості у дослідження символічних фразеологічних одиниць двох мов та виявленні принципів та закономірностей їх функціонування.

3.

Принцип

врахування функціональних особливостей зіставлених одиниць

Цей принцип напряду пов'язаний із попереднім, оскільки разом вони дають можливість повністю описати символічний фразеологізм. Семантичний принцип зосереджений на змісті та символічному значенні, в той час як принцип функціональних особливостей оцінює його роль і поведінку у певній мовній ситуації. Таким чином, семантика визначає потенціал значення, а функціональність показує, як саме мова реалізує цей потенціал у спілкуванні. Саме з цієї причини значення та функції часто сприймають як одне ціле та не розмежовують ці поняття.

За допомогою врахування функціональних особливостей можна оцінити роль символічних фразеологічних одиниць у комунікативному процесі та їхнє місце у мовній системі. Пам'ятаючи про те, що часто дві одиниці можуть нести однаковий зміст, проте мати зовсім різну функцію, тому вивчаючи символічні фразеологізми у рамках принципу функціональних особливостей ми маємо змогу більш точно оцінити подібність чи відмінність двох мов.

Враховуючи те, що у символічних фразеологізмах найбільш цікавим є напевно багатосаровість, яку вони створюють у спілкуванні, то саме цей принцип дає змогу глибоко дослідити цей аспект, оскільки послуговуючись його основами ми беремо до уваги зв'язок між значенням, формою та контекстом, у якому вживається символічний фразеологізм.

Саме ці принципи відносять до перших та ключових у зіставному аналізі, проте існують і інші, на які спирається зіставний аналіз.

4.

Принцип

термінологічної адекватності

На основі цього принципу розуміємо обов'язковість послідовного використання термінів для опису фразеологічних одиниць та їх особливостей у процесі зіставного аналізу. Суть термінологічної адекватності у тому, щоб переконатись, що дослідження буде науково-обґрунтованим, зрозумілим і матиме стосунок до термінологічної бази, на основі якої були створені схожі дослідження.

Першим кроком вважають визначення фразеологізму у системі одиниць – символічних, метафоричних, ідіоматичних та застосовувати їх у відповідному контексті. При нехтуванні чи не дотриманні цього принципу дослідник ризикує спотворити порівняння, зробити дослідження непридатним для наукового аналізу, використовуючи невдале термінологічне маркування. У протилежну випадку, тобто за дотримання цього принципу, маємо можливість поступового вивчити символічні фразеологічні одиниці, приділивши увагу значенню, функціям та стилістиці цієї одиниці.

5.

Принцип

достатньої глибини порівняння

Дослідження цього принципу зводиться до думки, що розглядаючи фразеологізм поверхнево, дослідник не має можливості повністю його осягнути, зрозуміти його особливості як одиниці мови, що в кінцевому випадку призводить до того, що результати зіставного аналізу є спотвореними, а відповідність між мовами важко встановити. Саме тому в основі цього принципу лежить детальний розгляд символічного фразеологізму на семантичному, функціональному, культурно-символічному та міжмовному рівні. Результати такого дослідження дають можливість встановити закономірності функціонування та вживання символічних фразеологізмів.

6.

Принцип

урахування спорідненості й типологічної близькості

Мова йде про врахування структурно-генетичних та типологічних зв'язків між мовами, які досліджуються. Таким чином, можливим стає проведення паралелей між мовами, встановлення спільних символічних образів з специфічними емоційно-оцінними відтінками. На противагу спорідненим мовам, цей принцип показує унікальність і відмінності неспоріднених мов, різницю у сприйнятті дійсності, яка згодом відображається у символах через фразеологізми. Використання подібного принципу виключає виникнення випадкових збігів, забезпечує методологічну точність та коректність аналізу.

7.

Принцип

урахування позитивного і негативного перенесення лінгвістичних знань

В основі принципу лежить ідея про те, що зіставляючи дві мови, рідну та іноземну, дослідник певним чином переносить свої знання про рідну мову на іншу. Неможливо однозначно сказати, чи таке перенесення має виключно позитивний чи негативний характер. Перевагою у схожому випадку буде випадок, коли завдяки подібності структур у двох мовах, дослідник зможе правильно зрозуміти і інтерпретувати фразеологізм та його символізм. Проте можливий і негативний сценарій у випадку, коли зовнішньо подібні структури введуть в оману дослідника та змусять його думати, що фразеологізми однакові у плані символічного та емоційного значення. Прикладом тут виступати символ сови, який в українській культурі втілює образ мудрості, тоді як у деяких англійських контекстах цей символ має відтінок самотності, смутку та навіть нещастя. Звідси ми підбиваємо підсумок, що слід бути обережним і усвідомлено переносити знання однієї мови на іншу, не піддаватись хибним паралелям і правильно тлумачити образи різних мов.

Особливої шкоди така необережність може завдати аналізу символічних фразеологізмів, адже це дослідження напряму пов'язане з пошуком відповідей

до суті культур, їх особливостей. Правильне розуміння символів дає можливість глибше та точніше зрозуміти культуру та мову інших народів.

8.

Принцип

двостороннього порівняння

У цьому випадку дослідник не обмежується одностороннім дослідженням, що являє собою пошук еквіваленту фразеологізму однієї мови в іншій. Це означає, що порівняння відбувається і в зворотній бік, забезпечуючи повноту та об'єктивність аналізу, дозволяючи уникнути упередженості та орієнтованості суто на одну мову чи культуру. У межах нашого дослідження цей принцип відіграє особливо важливу роль, адже у випадку англійської та української мов символіка не завжди має прямі еквіваленти. Розглянемо приклад з символом калини, що в українській мові транслює образ рідної землі, краси та страждання і одночасно не несе одного значення для англійської мови. У зворотному напрямі можна дослідити, що існує образ rose або ж oak, який для англійської мови втілює аналогічну функцію в іншому культурному контексті.

9.

Принцип

урахування функціональних стилів

Досліджуючи символічну одиницю, зрозумілим стає, що цей концепт може по-різному проявлятися та функціонувати в художньому, публіцистичному та розмовному стилі, тому урахування цього аспекту є важливим для повноти дослідження. Враховуючи такі нюанси, дослідник визначає, як саме використовується символ у різних стилях, який емоційний ефект він несе, яку цінність має та як втілює свою образність. Суть цього принципу також полягає у тому, щоб простежити, як функціональний стиль впливає на значення символічного фразеологізму, чи залишається воно сталим або ж чи піддається змінам.

територіальної необмеженості

За рахунок цього принципу дослідник може дослідити просторові можливості символічного фразеологізму, побачити різницю чи схожість у значеннях у різних частинах цього простору, країни, спільноти, регіону. Фразеологізм не обмежується виключно виміром однієї національної літературної мови, його межі значно ширші в одних випадках, а в інших він зводить до існування окремої специфічної реалії, релігії, історичної події чи традиції, на основі яких він існує. Таким чином, цей принцип дозволяє розширити меж мовного матеріалу, вивчити, які символи та образи є спільними для різних мовних територіальних площин, а які виникають як результат існування локального культурного явища.

Очевидним залишається той факт, що для ефективного дослідження символічних фразеологізмів та отримання повноцінної картини їх структури, значення та інших ширших аспектів, досліднику варто опиратись на усі принципи одразу та переконатись у методологічній правильності аналізу.

Дотримуючись усіх принципів, варто також звернути увагу на інших аспект зіставного дослідження символічних фразеологізмів. Зіставлення відбувається у кілька етапів, кожен з яких має певну логіку та власну мету і надає дослідженню наукової точності:

- Перший етап – опис
фразеологічних систем зіставлюваних мов

На цьому етапі відбувається повний та точний опис фразеологічних одиниць з компонентом-символом в обох мовах. На цьому етапі важливо зосередитись на раді аспектів:

1) Критерії відбору матеріалу: у випадку нашого дослідження це назви тварин, кольорів, природних явищ та стихій, предметів побуту та матеріальної культури, людських рис і тілесності;

2) Структуру, граматичні та семантичні особливості цих одиниць;

3) Символічне значення компонентів у межах кожної мовної системи.

Важливим тут залишається опис, що повинен здійснюватись за єдиними принципами, тобто спираючись на єдину теоретичну базу, спільну термінологію та однакову методику аналізу. Наслідком є забезпечення порівнюваності мовного матеріалу.

• Другий етап – зіставлення символічних фразеологізмів

Цей етап спрямований на встановлення відповідників між фразеологізмами обох мов – повних, часткових або відсутніх. Дослідник повинен виявити, які символічні образи мають спільне культурне або емоційне значення та які мають національно специфічне забарвлення. На цьому етапі слід встановити, які одиниці піддаються порівнянню та співставленню та знайти спільну семантичну ознаку.

• Третій етап – зіставлення одиниць та формування висновків

На заключному етапі дослідник повинен виявити подібності та відмінності між символічними фразеологізмами двох мов, а також вдатись до пояснення цих відмінностей. Основна мета цього етапу – показати, як різні

мови через фразеологічну систему відображають спільні або відмінні символічні уявлення, пов'язані з природою, побутом, культурою та емоціями.

На етапі узагальнення потрібно провести систематизацію матеріалу з компонентом-символом у кожній мові, підсумувати результати виявлення відповідників і визначення спільних семантичних ознак, узагальнити пояснення культурно-мовних відмінностей.

Таким чином, дотримання усіх принципів зіставного аналізу разом із послідовним виконанням етапів дослідження забезпечує методологічну точність, системність і порівнянність матеріалу. Це дозволяє виявити ізоморфні та аломорфні риси, встановити відповідники між символічними фразеологізмами, простежити культурно-значущі та семантичні особливості, а також узагальнити результати для формування типологічних висновків. Такий підхід гарантує, що аналіз символічних фразеологізмів відображає як універсальні закономірності мовної системи, так і національно специфічні особливості мовних культур.

2.3 Методи аналізу символічних фразеологізмів (компонентний, семантичний, етимологічний, контрастивний)

Фразеологізми є складними лексико-семантичними одиницями, що вирізняються з поміж інших одиниць своєю стійкістю, образністю та символічністю. Враховуючи ці особливості, дослідники вивчають їх структурні, семантичні та культурні особливості, застосовуючи та спираючись на ряд спеціальних методів дослідження.

Метод у мовознавстві визначається як певний підхід до вивчення явища, певний комплекс положень, наукових та суто технічних прийомів, застосування яких дає змогу дослідити це явище, тому метод завжди є системою.

Звертаючись до **компонентного аналізу**, ми розглядаємо його як ефективний метод при зіставленні лексико-семантичних та граматичних системах, що зазначає М. П. Кочерган. Дослідник дає таке визначення поняттю компонентного аналізу:

«Компонентний аналіз – це система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти». Він звертає увагу, що основою порівняльного дослідження є саме ці компоненти мовної системи, які у термінології отримали назву семи. Крім того, вони є універсальними ознаками мови, бо не залежить від її семантичної структури. Вони є чимось спільним, що об'єднує зіставлявані мови і дає можливість побачити відмінності, які власне виділяються на фоні цього спільного. Сукупність сем формує лексичне значення мовної одиниці. У свою чергу це поняття має назву семема. М. П. Кочерган вважає, що виділення в лексичній одиниці складових елементів здійснюється шляхом зіставлення її з іншими одиницями. У випадку нашого дослідження зіставляються фразеологічні одиниці із схожим або контрастивним значенням, щоб проявити спільні та відмінні семи, які формують їхню символічну семантику. Спільні, а отже інтегральні семи надають кожному виразу індивідуального змісту, що дає можливість глибше розкрити їх символічне значення [23].

На практиці цей метод застосовують шляхом поділу значення на елементарні семантичні ознаки. Як зазначає І. В. Арнольд, джерело для такого аналізу – це словникові дефініції, бо вони вже надають розклад значення на окремі смислові складники [19, с. 16].

Посилаючись на Дж. Ді П'єтро, який описав методи семантичного аналізу, М. П. Кочерган пояснює, що семантичні ознаки – це глибинні семантичні складові, вони лежать в основі смислу слова і є спільними для всіх мов, тобто здобувають права мовних універсалій. Спираюсь на той факт, що слово – це лише зовнішня форма, робимо висновок, що глибинне значення формується з набору ознак, які не видно безпосередньо, але вони реалізуються у певній мові через слова. За рахунок цього мовознавці мають можливість зійтись на переліку певних загальних (універсальних) правил, показуючи процес, за якого певні ознаки після об'єднання утворюють конкретні слова. Дж. Ді П'єтро вказує на існування особливої матриці

для кожної мови, тобто під таким висловлення ми розуміємо, що існує певна універсальна система, а мова використовує власні комбінації ознак і творить слова та словосполучення, зокрема і такі стійкі словосполучення як символічні фразеологізми. У контексті нашого дослідження компонентний аналіз дозволяє виділити складові частини фразеологізму, у першу чергу – символічний компонент та проаналізувати його роль у значенні цілого фразеологізму.

Наступний метод, до якого ми звертаємось у цьому дослідженні – **семантичний**. Основа семантичного підходу була закладена Ф. де Соссюром. Хоча він не вживає цього поняття, проте дослідник дає чітке розуміння, як функціонує значення. Підсумовуючи основні характеристики мови, він називає першу, а саме існування мови як наслідок колективної угоди. Фактично окремий індивід не може змінити мову, а щоб зрозуміти її, він повинен навчитись мови і зробити це поступово. Аналізуючи цю ознаку, бачимо, що вона тісно переплітається з семантикою, пояснюючи, що значення не є прямою властивістю слова, воно формується через знак. Фердинанд де Соссюр виділяє дві складові знака – означаюче, тобто звукову форму та означуване, тобто поняття яке форма виражає. Як бачимо, Ф. де Соссюр, не оперуючи поняттям семантичного методу, стає його фундаментактором, показуючи, що будь-яка мовна форма – це не просто мовна форма, а форма з певним змістом. Фразеологізм - це теж знак, проте йому притаманна складність та символічність. Символічний фразеологізм теж можна проаналізувати, користуючись методом Ф. де Соссюра. У такому випадку означаючим стане буквальний рівень, а означуваним – переносне, образне значення. Незважаючи на те, що дослідник підкреслював умовність зв'язку між формою та змістом, фразеологізми все ж зберігають семантичну мотивацію, яка проявляється у існуванні прихованого зв'язку між формою та змістом. Цей зв'язок має назву символічний [11, с. 26].

Такі погляди знаходять своє продовження у баченні Л. Єльмслева. Він підкреслює, що об'єктом вивчення мовознавства повинна бути форма, а не

«первинний матеріал змісту». Це має безпосереднє значення для семантичного підходу дослідження символічних фразеологізмів, оскільки саме у них відбувається формування змісту через взаємодію мовної форми та культурно зумовленого символу.

Крім того, датський дослідник Л. Єльмслев висловлює таку думку: «Лінгвістика повинна вбачати своє головне завдання у створенні науки про вираження та науки про зміст, заснованих на внутрішніх і функціональних засадах». Для аналізу символічних фразеологізмів це означає, що дослідник має звертати увагу не лише на буквальний компонент значення, а й на функціональні зв'язки між елементами виразу, тобто лексичними одиницями та їх внутрішню семантичну структуру, що є основою для створення метафоричного та символічного сенсу [20, с. 79-81].

Досліджуючи семантичний метод конкретніше у фразеології, ми звертаємось до праці В. Виноградова, де знаходимо ідею про фразеологічне значення, яке не повинно сприйматись як сума значень компонентів, а є цілісним утворенням, яке виникає внаслідок переосмислення словосполучення. Ця ідея лягла в основу семантичного методу дослідження, який зосереджений на аналізі значення фразеологічної одиниці, способах його формування та семантичних змінах у процесі творення фразеологізму. Крім того, звертаємось до класифікації, яку запропонував В. Виноградов, а саме поділ на фразеологічні зрощення, єдності та сполучення, що базується на семантичному аналізі, тобто на дослідженні того, як компоненти фразеологізму втрачають чи зберігають лексичне значення. Аналізуючи його ідеї, доходимо до висновку, що В. Виноградов сформував уявлення про фразеологізм як про семантичну цілісність [2].

Контрастивний метод являє собою ряд прийомів, які застосовують для опису мовної системи за рахунок порівняння її з іншою мовою і виявлення певних особливостей. Відносно схоже визначає дає і М. П. Кочерган: «сукупність прийомів дослідження й опису мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою

виявлення її специфіки». Цим методом часто називають як синонімічний до зіставного, проте важливо розуміти різницю. У контексті нашого дослідження зіставний метод сприймається як методологічна база, в той час як контрастивний став інструментом аналізу на практичному етапі. Крім того, на відміну від зіставного контрастивний метод зосереджується переважно на відмінностях і його використовують як методику у площині зіставного методу. За рахунок цього методу ми можемо окреслити межі універсальної та національно-специфічної фразеології, встановити відповідності між фразеологізмами, показати суттєві відмінності між образами в українській та англійській культурах. Ми матимемо можливість звернути увагу на універсалії мови та відслідкувати, як вони проявляються і різному контексті.

Етимологічний метод відіграє значну роль у сучасних дослідженнях мови, окрема і символічних фразеологізмів. Дослідники намагаються пояснити джерела походження фразеологізмів, історичні, культурні та міфологічні передумови, мотивацію номінації, зокрема зв'язок між буквальним образом та переносним змістом, виявити культурно-символічні смисли, а саме зрозуміти світогляд певного народу та внутрішню сутність образу, а саме першопричини, чому конкретний образ став символом певного явища.

Процес застосування етимологічного методу полягає у кількох етапах. На початку дослідження здійснюється вбір об'єкта дослідження, тобто виокремлення певних символічних фразеологізмів. На наступному етапі відбувається визначення сучасного значення, тобто ми даємо відповідь на питання, яке переносне (символічне) значення має конкретний фразеологізм у сучасній мові. Відповідно наступний етапом є встановлення первісного значення, такого, яке існувало у момент появи вислову. На наступних етапах відбувається аналіз цих двох значень та походження кожного компонента, дослідження еволюціонування образу та причин чи джерел, що зумовили ці зміни. Заключна частина етимологічного аналізу відповідає визначенню символічного мотиву, тобто ми визначаємо причину, чому

саме цей образ символом певної риси, дії, явища чи предметної характеристики. Результати цього підходу дають можливість проаналізувати глибинну символіку образу, культурно-історичний підтекст та процес формування фразеологічного значення.

Основою нашого дослідження є системний підхід, тому комплексне застосування цих методів дозволяє нам врахувати усі аспекти символічних фразеологізмів, зокрема структуру, значення, культурно-історичний аспект. На сьогодні поєднання контрастивного, компонентного, етимологічного та семантичного методів є основою дослідження символічних фразеологізмів.

Висновки до розділу 2

1. Дослідження символічних фразеологізмів спирається на ретельний добір джерел, що забезпечує комплексне вивчення їх семантичних, структурних та культурних характеристик. Основними джерелами є словники (тлумачні, етимологічні, двомовні), корпуси української та англійської мови, а також художні та фольклорні тексти. Словники забезпечують науково точну інформацію про значення, граматичні форми, стилістичні особливості та походження фразеологічних одиниць. Корпусні ресурси дозволяють простежити їх сучасне функціонування у живому мовленні, визначити частотність та контекстуальні варіації. Художні тексти відкривають естетичний та культурно-символічний потенціал фразеологізмів, демонструючи роль символіки у формуванні авторського світобачення.

2. Методологічно ключовим є зіставний (контрастивний) аналіз, який дозволяє виявити спільні та відмінні риси фразеологічних одиниць у різних мовах, а також їх типологічні та культурно-символічні особливості. Історично розвиток зіставного аналізу пройшов три етапи: підготовчий, структурно-семантичний та

функційний, у ході яких від формальних порівнянь дослідники перейшли до врахування значення, культурного контексту та функціонування мовних одиниць.

3. Важливими принципами зіставного аналізу є: системний підхід, який забезпечує комплексне розуміння фразеологізмів у межах мовної системи та взаємозв'язків між елементами; семантичний принцип, що дозволяє виявити концептуальне ядро та символічне значення одиниць; принцип врахування функціональних особливостей, який оцінює роль фразеологізмів у комунікативних ситуаціях і дозволяє співвіднести значення з функцією.

Таким чином, методологія дослідження символічних фразеологізмів поєднує системність, змістовну глибину та функціональну оцінку, що забезпечує комплексне та культурно-орієнтоване вивчення фразеологічних одиниць в українській та англійській мовах.

РОЗДІЛ 3

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СИМВОЛІКИ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

3.1. Фразеологізми із символікою тварин

За О. Левченко, тваринні або ж зооморфні символи складають важливу частину фразеологічної системи мов за рахунок відображення уявлень людини про світ, її моральні цінності та соціальні установки [4].

Образ лева у фразеологічних системах української та англійської мов традиційно символізує силу, відвагу та моральну стійкість, проте акценти різняться. Фразеологізми англійської мови, такі як “brave as a lion”, “fight like a lion”, уособлюють фізичну міць і безстрашність у протистоянні небезпеці, наголошуючи на активних діях і прямому протистоянні. Українські відповідники, наприклад «левів дух мати», «тримати серце лева», підкреслюють внутрішню силу та моральну відвагу, фокусуючись на психологічній стійкості людини перед труднощами, а не на зовнішній агресії.

Деякі фразеологізми англійської мови, як “beard the lion in his den”, “throw someone to the lions”, відображають небезпеку та стратегічність протистояння, тоді як українські «стояти левом за когось», «пробудити в собі лева» підкреслюють готовність діяти та внутрішню активізацію. Соціальну і моральну велич англійські фразеологізми передають у “king of beasts”, “the lion’s share”, українські – у «левом ступати», «лева пора», підкреслюючи гідність і впевненість. Англійські фразеологізми можуть містити колективний або національний символізм (“British lion”), тоді як українські зберігають переважно індивідуальний характер. Таким чином, лев у обох мовах символізує силу та хоробрість, але англійські фразеологізми додають зовнішні, соціальні та стратегічні аспекти, а українські – внутрішню відвагу, моральну стійкість та особисту гідність.

Образ ведмедя у фразеологічних системах української та англійської мов символізує силу, грубість, неповороткість і потенційну небезпечність, проте акценти різняться. Фразеологізми англійської мови, як “(as) cross as a bear”, “(as) gruff as a bear”, “loaded for bear”, “take a bear by the tooth”, підкреслюють агресивність, готовність до протистояння та активну силу. Вираз “to sell the bear’s skin before one has caught the bear” додає повчальний аспект, нагадуючи про обережність перед сильним супротивником.

Українські фразеологізми, як «ведмедя за пень штовхати», «ведмежою лапою працювати», «ведмедем за плечима стояти», «пустити ведмедя в сад», поєднують фізичну могутність з психологічним впливом, демонструють стійкість, витривалість і здатність контролювати ситуацію. Інші вирази, як «застоятися, як ведмідь у барлозі», «ведмежу ніч пережити», «ведмежим шляхом ходити», «дати ведмежий знак», підкреслюють витривалість, незграбність і прямолінійність.

Таким чином, ведмідь в обох мовах – символ сили та небезпечності, але українські фразеологізми акцентують на пасивній, впертій силі та витривалості, а англійські – на активній агресії, протистоянні та стратегічному впливі.

Образ тигра у фразеологічних системах української та англійської мов уособлює силу, небезпечність, швидкість, непередбачуваність і певну загрозу, водночас включаючи елементи майстерності та життєвої енергії. Фразеологізми англійської мови, як “(as) fierce as a tiger”, “fight like a tiger”, підкреслюють агресивність, інтенсивну силу та готовність до дії. Вирази “have a tiger by the tail” або “ride a tiger” демонструють складні ситуації, з яких важко вийти, поєднуючи небезпеку і необхідність стратегічної обережності. Іронічний відтінок має “a paper tiger”, де загроза є умовною.

Українські фразеологізми, як «Тигра за вуса гладити», «Їхати верхи на тигрі», показують активне втручання у ризиковані ситуації з елементом сміливості та винахідливості. Вирази «Почути тигрове мовчання», «Почути тигра за спиною» підкреслюють приховану загрозу та психологічне напруження. Інші, як «Тигровим

стрибком вирішити», «Тигровим серпанком говорити», демонструють несподівану, миттєву активність і рішучість. Вирази «Тримати двері від тигра», «Ніч тигрового місяця» поєднують силу, ризик і контроль, підкреслюючи динаміку та психологічну напруженість.

Таким чином, тигр у фразеологізмах обох мов – символ сили, небезпеки та активності. Українські фразеологізми акцентують динаміку, рішучість і психологічний аспект небезпеки, тоді як англійські – активну силу, стратегічну складність і іноді умовну загрозу, що демонструє багатовимірність образу тигра.

Образ лисиці у фразеологічних системах української та англійської мов символізує хитрість, обережність, винахідливість і здатність уникати небезпеки. Фразеологізми англійської мови, як “every fox must pay with his skin to the flayer”, “the sleeping fox catches no poultry”, підкреслюють, що хитрість має наслідки і вимагає активної, розумної поведінки. Вирази “fox knows much, but more he that catches him” і “an old fox understands a trap” показують стратегічне мислення, де хитрість поєднується з практичною спритністю.

Українські фразеологізми, як «хитра як лисиця», «лисичка на курнику», «лисиця в курятнику», акцентують соціальний і моральний аспект хитрості. Вирази «як лисиця за виноградом», «лисичка хитрує», «Лисиця не дарма хвіст тягне» демонструють постійну підступність і винахідливість лисиці та її здатність маневрувати у соціальному середовищі.

Обидві традиції підкреслюють інтелектуальний аспект лисиці, проте англійські фразеологізми фокусуються на наслідках хитрощів і ризиках, тоді як українські – на постійній винахідливості та морально-оцінковому контексті. Лисиця в українських висловах часто оцінює поведінку людей у соціальному середовищі, тоді як в англійських – показує універсальні правила хитрості та уникання небезпеки.

Образ вовка у фразеологічних системах української та англійської мов символізує небезпеку, агресивність, хитрість, ненаситність і соціальну

ізолюваність. Англійські фразеологізми, як “careless shepherds make many a feast for the wolf”, “wolf finds a reason for taking the lamb”, підкреслюють природну жорстокість і наслідки недбалості людини. Вирази “man is to man a wolf”, “throw someone to the wolves”, “cry of wolf” показують соціальний і моральний аспект, де вовк символізує як небезпеку, так і підступність чи обман.

Українські фразеологізми, як «голодний вовк», «вовчий апетит», «вовк у овечій шкурі», підкреслюють ненаситність, підступність і здатність ховати справжні наміри. Вирази «вовк не за один день став вовком», «сам по собі вовк» наголошують на поступовому формуванні хитрості та досвідченості, а також на соціальній ізоляції або самотійності.

Обидві традиції показують агресивність і хитрість вовка, проте англійські фразеологізми акцентують на ризику й наслідках взаємодії з ним (“have a wolf by the ears”, “wolf in sheep’s clothing”), а українські – на психологічних і моральних рисах, постійній загрозі та внутрішній силі. вовк у обох культурах – багатовимірний символ небезпеки, хитрості та випробування для оточення, але українські вислови більше про внутрішній стан і мораль, англійські – про стратегію та наслідки дій.

Образ собаки у фразеологічних системах української та англійської мов уособлює риси характеру, соціальні ролі та моральні оцінки, поєднуючи фізичні властивості тварини з культурними уявленнями. Англійські фразеологізми, як “all are not thieves that dogs bark at”, “barking dogs seldom bite”, показують, що зовнішня загроза не завжди відповідає шкоді. Вирази “dog eat dog” і “dog in the manger” демонструють жорстоку конкуренцію або егоїзм, а “dog tired” передає втому, “let the dog see the rabbit” – готовність до дії.

Українські фразеологізми, як «собака на сні», «вірний як собака», підкреслюють соціальні й моральні аспекти – відданість, егоїзм, лояльність. Вирази «собаку з’їв», «пес би розібрав» акцентують досвід і майстерність, а «як собака на ланцюгу», «собачий холод», «як собака у човні» – фізичний чи психологічний стан людини.

Англійські фразеологізми більше фокусуються на зовнішніх діях і соціальних наслідках, українські – на внутрішніх якостях, моральних принципах і психології. Обидві традиції поєднують реальні властивості собаки – лояльність, енергійність, агресивність – із символічним значенням, але українські вислови більш психологізовані, а англійські – практично-дієві і соціально орієнтовані.

Образ кішки у фразеологічних системах української та англійської мов пов'язаний із спритністю, обережністю, хитрістю, а також індивідуалізмом і непередбачуваністю. Англійські фразеологізми, як “(as) agile as a cat” і “cat burglar”, підкреслюють фізичну спритність та здатність непомітно діяти, тоді як “a scalded cat fears cold water” і “curiosity killed a cat” показують обережність і небезпеку через невдалий досвід. Вираз “cat may look at a king” демонструє право на власну позицію навіть у присутності влади.

Українські фразеологізми, як «як кіт із собакою», «як кіт миші стереже», відображають конфлікти, пильність і соціальні взаємодії. Вирази «пускати kota у мішку», «жити як кіт у сметані» демонструють обережність і винахідливість, а «кішка шкребе на серці», «кіт наплакав» – психологічний стан або емоційну оцінку.

Порівняно, англійські фразеологізми акцентують на зовнішніх діях і поведінкових моделях, тоді як українські – на внутрішньому стані, емоціях та соціальному контексті. Обидві традиції пов'язують кішку зі спритністю, хитрістю та непередбачуваністю, але українська культура більше психологізована, а англійська – практично-дієва.

Образ слона в англійській та українській фразеологічних традиціях пов'язаний із величиною, силою, незграбністю, пам'яттю та символічною «вагою» проблеми чи ситуації. В англійській мові слон часто символізує масштаб і вплив: get a look at the elephant – життєвий досвід, rogue elephant – некерована небезпечна сила, white elephant – дорогоцінна, але непотрібна річ, the elephant in the room – очевидну проблему, яку всі ігнорують.

В українських фразеологізмах акценти інші. Найпоширеніша характеристика – незграбність і сила: як слон у посудній лавці, ходить, як слон, слонова сила. Позитивним аспектом є пам'ять: слонова пам'ять. Важливою є гіперболізація: зробити з мухи слона – перебільшення; слон і моська – символ нерівності сил; слон у серці – душевний тягар, образа або глибокі переживання.

Отже, англійський слон здебільшого пов'язаний із соціальними взаємодіями, видимістю та наслідками: небезпечна сила, непотрібний тягар, замовчана проблема. Український слон ближчий до фізичних характеристик тварини: сила, незграбність, повільність, але з елементами пам'яті, гіперболізації та психологічного змісту. Ці відмінності демонструють, як різні культури кодують уявлення про одну й ту саму тварину, надаючи їй специфічних рис відповідно до власного культурного досвіду.

Образ коня в англійській та українській фразеології має широкий спектр значень, але кожна культура розставляє свої акценти. В англійській мові кінь символізує вибір, контроль, самовладання та соціальну поведінку. Наприклад, *back the wrong horse* – помилковий вибір, *a dark horse* – людина-загадка з прихованим потенціалом, *hold your horses* – узяти себе в руки, *on your high horse* – зверхність, *eat like a horse* – ненаситність, *horse sense* – практична мудрість, *wild horses wouldn't drag someone...* – непереборна сила або спротив. Англійські вислови концентруються на раціональних, соціальних та поведінкових аспектах.

В українській традиції кінь емоційніший і образніший. Він символізує фізичну силу, працю, виснаження, швидкість та обставини: як кінь на роботі, кіньми летіти, кіньми не витягнеш, кінь у яблуках, загнаних коней пристрілюють. Тут акцент на динаміці, життєвому досвіді, гуморі, емоційності та драматизмі ситуацій, а також на зовнішній силі обставин.

Таким чином, англійський кінь – це образ раціонального вибору, соціального контролю і сили волі, тоді як український – символ фізичної та психологічної напруги, праці, динаміки і побутових нюансів. Контраст демонструє, як одна й та сама тварина стає різним культурним кодом у двох мовних картинах світу.

Образ акули в англійській та українській мовах уособлює агресивну силу, домінування та безжальність, проте кожна культура надає йому своїх відтінків. В англійській shark часто символізує хитрість і шахрайство: land shark, card shark, pool shark. Тут підкреслюється стратегічний розум, здатність переграти інших. В українській мові акцент зміщений на силу, досвід і професіоналізм: акула бізнесу, акули фінансів, акула закону. Образ менш криміналізований і більше пов'язаний із домінуванням та компетентністю.

Англійська символіка також відображає небезпечне середовище: shark-infested waters, тоді як українські фразеологізми частіше зосереджені на індивідуальній постаті: акула моря, акула політики, як акула серед риб. Обидві традиції відзначають силу серед слабших: як акула на кров $\approx$ англійське shark.

В українській мові акцент на домінуванні і соціальному статусі особливо помітний: як акула серед риб, акула моря, при цьому позитивне забарвлення часто поєднується з повагою. Англійська символіка частіше негативна або іронічна, як у to jump the shark, яка позначає момент падіння якості (американська метафора без українського відповідника).

Отже, хоча в обох мовах акула зберігає архетип «хижої сили», англійська культура фокусується на хитрості й небезпечності, українська — на впливовості, досвіді та соціальному домінуванні. Така різниця показує, як культурні традиції формують специфічні моделі сприйняття однієї й тієї ж тварини.

Образ свині в англійській та українській фразеології передає переважно негативні риси — неохайність, невихованість, ненажерливість, низьку культуру поведінки, проте акценти відрізняються. В англійській pig часто іронічний або гумористичний: make a pig of yourself, sweat like a pig, bleed like a stuck pig. Тут негативна характеристика поєднується з комічним ефектом. Українські вислови звучать жорсткіше: як свиня у хліві, грубіян як свиня, свинячий апетит, свинячий вереск — вони підкреслюють моральну оцінку та соціальну неприйнятність поведінки.

Обидві традиції відтворюють ідею надмірності чи неконтрольованої поведінки, але англійська часто додає елемент абсурду або іронії: *pigs might fly*, *happy as a pig in clover*. Українська — підкреслює соціальну невідповідність або підлість: свинячим рилом у калиновий гай, свиня в апельсинах, підкласти свиню. Такі вислови мають виразний саркастичний або принизливий відтінок і рідко містять гумор у позитивному сенсі.

Отже, англійська символіка свині тяжіє до побутового жарту, іронії та гіперболи, тоді як українська — до суворої моральної оцінки, соціальної критики та принизливого маркування негативних рис. Образ *pig*/свиня у двох мовах демонструє як спільні уявлення про бруд, ненажерливість і незграбність, так і культурно специфічні інтерпретації, що відображають різне бачення поведінки, порядку та соціальної відповідності.

Фразеологізми з компонентом **птаха/пташка** в англійській та українській мовах демонструють багатовимірну символіку, проте спираються на спільні універсальні уявлення. В англійській образ птаха часто позначає риси характеру чи поведінки людини: *as blithe as a bird* — безтурботність, *old bird* — досвідченість. Символіка тяжіє до індивідуальних людських якостей та моральних оцінок — від позитивних (*early bird catches the worm*) до негативних (*bird of evil omen*).

Українські фразеологізми ширші за спектром: пташина символіка передає емоції, соціальні або міфологічні уявлення. Пташине молоко — щось рідкісне й цінне, птах щастя — архетипічне прагнення до удачі, а як птах у клітці — втрату свободи. Тут образи більш поетичні та емоційні, із фольклорними конотаціями (пташине слово, як птах без гнізда).

Обидві мови використовують птаха для опису амбіцій і поведінки людини (*a bird may be known by its flight* — високого польоту). Англійська тяжіє до раціональних, прагматичних сенсів (*bird in the hand*), українська — до емоційності та культурно-побутових асоціацій.

Отже, англійська пташина символіка більш раціональна й поведінкова, українська — образна, емоційна й культурно насичена. Обидві системи відображають птаха як символ свободи, руху та таланту, але з різними культурними акцентами.

Образ мавпи в англійській та українській фразеології має яскраво виражену символіку, пов'язану з імітацією, хитрістю, некерованою поведінкою та комічністю. В англійській *to play the fool/the monkey* означає «поводитися нерозумно», *monkey business* — «хитрощі, витівки», *to make a monkey of someone* — «обдурити, виставити посміховиськом». Інші вислови підкреслюють енергійність і неспокійність (*as active as a monkey, cut monkeyshines*) або емоційну вибуховість (*to put one's monkey up*). Особливі символи, як *brass monkey*, вказують на «дуже сильний холод».

В українській мові мавпа теж асоціюється з комічністю та імітацією: мавпувати когось — бездумне наслідування, мавпа з гранатою — неконтрольована небезпечна сила. Мавпячі витівки, мавпяча звичка, мавпяча цікавість підкреслюють хаотичність і легковажність, а мавпа бачить — мавпа робить повторює англійську ідею імітації.

Отже, в обох мовах мавпа символізує неконтрольовану поведінку, надмірну енергію, імітацію та комічність. Англійська частіше підкреслює хитрість і обман, українська — бездумне наслідування та карикатурність дій, що робить мавпу впізнаваним символом у мовній картині світу обох народів.

Образ змії в англійській та українській фразеології має яскраво негативну символіку, пов'язану з підступністю, прихованою загрозою та обманом. В англійській *a snake in the grass* позначає хитру людину, що приховує справжні наміри, *to play the snake* — зрадливу поведінку, а *mad as a (cut) snake* вказує на непередбачуваність і небезпечність. Символіка змії тут концентрується на прихованій ворожості та хитрості.

В українській мові змія також символізує підступ, внутрішню злість і небезпеку: годувати змію за пазухою означає довіряти зрадливій людині, зміїна отрута — руйнівні слова, зміїне гніздо або змія під квіткою — приховані інтриги. Вирази як змія в'ється чи змія лине підкреслюють хитру природу та здатність до раптових змін.

Отже, в обох мовах змія є символом лукавства, підступності та прихованої агресії. Англійська акцентує на зрадливості й маскуванні намірів, українська — на емоційній злості, інтригах і хитруванні, що робить образ змії впізнаваним і стабільним елементом фразеологічної символіки.

3.2. Фразеологізми із символікою кольорів

У фразеології англійської та української мов **чорний колір** здебільшого має негативну символіку, пов'язану з бідами, небезпекою та трагізмом. В українських висловах, як чорна година, чорна смуга, чорний яр, підкреслюється тяжкість моменту, труднощі або загроза, іноді з моральною оцінкою поведінки. Англійські фразеологізми, наприклад *the black sheep*, *black lie*, *black mark*, *black box*, акцентують приховану небезпеку, осуд чи непрозорість дій, іноді з іронічним відтінком (*not as black as you are painted*).

Спільним для обох мов є асоціація чорного з неприємностями та загрозою, однак культурні акценти різняться. Українська традиція підкреслює трагічність і моральну категоричність ситуації, тоді як англійська мова ширше використовує чорний як символ прихованості, критики, обману або комічної гіперболи. Наприклад, *black box* символізує щось невидиме та непередбачуване, а *black sheep* — соціального аутсайдера.

Зіставлення показує, що чорний колір у фразеології обох мов передає негатив, проте українська мова тяжіє до опису тяжких, драматичних обставин, а англійська — до комплексного, багатозначного переосмислення: прихована загроза, моральний осуд, іронія або гумор. Кожна мова накладає на цей образ власні

культурні та соціальні конотації, формуючи відмінні моделі сприйняття чорного кольору.

У фразеології англійської та української мов **білий колір** здебільшого має позитивне або нейтральне символічне забарвлення, хоча може вказувати й на слабкість чи легковажність. В англійській мові вислови на кшталт a white knight, white man, white lie або mark with a white stone передають уявлення про рятувальника, порядну людину, невинну брехню чи щасливу подію. Інші вирази, наприклад show the white feather або fly the white feather, пов'язані з боягузством або проявом слабкості. Українські фразеологізми з компонентом білий — білий день, біла ворона, біла пляма, чиста совість — частіше підкреслюють чистоту, світлість, виділення серед іншого або символізують моральну бездоганність.

Спільним для обох мов є використання білого для позначення позитивних або особливих рис, таких як чистота, порядність, важливість події. Водночас англійська мова активно протиставляє біле чорному, що відображає моральні, соціальні чи емоційні контрасти (white and black magic, every white has its black), тоді як українські вислови рідше роблять таке чітке протиставлення, за винятком поєднань типу біла ворона серед чорних. Крім того, англійська традиція розвиває символіку білого у ширшому діапазоні: від фізичної блідості (as white as a sheet) до соціальних ролей і поведінки, тоді як українська мова частіше обмежується образами моральної чи етичної чистоти, соціального контрасту або виділення серед оточення.

Зіставлення демонструє, що білий колір у фразеології обох мов здебільшого асоціюється зі світлом, порядком і позитивними характеристиками, проте англійська мова більш багатозарово інтерпретує його як морально-оцінний, поведінковий і соціальний маркер, тоді як українська — концентрується на чистоті, винятковості та символічному виділенні серед середовища. Це підтверджує, що спільний культурний образ білого кольору існує, проте конкретні смислові домінанти значно різняться.

Фразеологізми з компонентом «*червоний*» в англійській та українській мовах демонструють багатозначність цього кольору, який поєднує емоційність, небезпеку, силу та соціальні конотації. В англійській червоний часто передає інтенсивну емоційну реакцію або різку дію: *see red* означає раптовий спалах люті, *a red rag to a bull* підкреслює сильний подразник, а *red as a beetroot* описує фізіологічний прояв сорому. Водночас червоне може набувати абстрактного значення, яке не пов'язане з кольором буквально: *in the red* означає фінансові збитки, *a red herring* — відволікаючий маневр, а *paint the town red* — гучні веселощі. Окрему групу формують вислови з історико-ідеологічною конотацією (*better dead than red*), що підкреслює зв'язок кольору з політичними ідеями.

В українській фразеології червоний також вміщує емоційні, соціальні та символічні значення, але реалізується м'якше та частіше пов'язується з морально-психологічними станами. Так, *червоніти за когось* фіксує сором, подібний до англійського *red as a beetroot*, однак у нашій мові акцент зміщується на внутрішній стан і емпатію. Образи типу *червоне як рак* та *червоний горобець* передають яскравість або рідкісність явища, тоді як *червоною ниткою проходить* формує абстрактне значення «основна ідея». В українській також наявний виразний соціальний пласт: *червоний диплом* — символ досягнення, а *дати червоне світло* чи *червоне знамено* — сигнал заборони або небезпеки.

У зіставленні видно, що обидві мовні системи використовують червоний для позначення інтенсивності емоцій (гнів, сором), однак англійська частіше звертається до агресивних, вибухових значень (*see red, red in tooth and claw*), тоді як українська — до внутрішніх переживань і символічних смислів (*червоніти за когось, червоною ниткою проходить*). Крім того, англійська демонструє ширше переосмислення кольору у фінансовій та ідеологічній сфері (*in the red, better dead than red*), тоді як українська тяжіє до культурно-побутових та оцінних конотацій. Таким чином, червоний функціонує як універсальний маркер емоційності й

попередження, але кожна мова вибудовує навколо нього власну символічну систему.

У межах англійської та української мов **синій колір** демонструє помітно різні культурні навантаження, що відображається у стійких виразах. В англійській домінує асоціативне поле смутку, пригніченості та емоційної нестабільності: *feel blue, blue fear, be blue about the gills* – усі ці вирази формують образ синього як "нездорового" емоційного стану. В українській же ментальності синій майже не пов'язаний зі смутком: навпаки, *синій птах* уособлює щастя, мрію та ідеал, що відсутнє в англійській картині світу. Отже, емоційно-оцінні конотації кольору в мовах суттєво не збігаються.

Другим спільним, але по-різному реалізованим мотивом є позначення нестандартного чи надмірного стану. В англійській: *talk a blue streak* (надмірно багато говорити), *do something until you are blue in the face* (до виснаження, без результату). В українській наявні вирази з подібною гіперболізацією, наприклад *бідний, аж синій, скутий аж синій*, де синій використовується для підсилення ступеня ознаки. У цьому сенсі синій колір у двох мовах виконує інтенсивуючу функцію, але акценти різняться: англійська спрямована на емоційність і динаміку, українська — на соціально-побутові характеристики людини.

Третім важливим аспектом є соціально-статусна семантика. В англійській *blue blood* традиційно позначає аристократичне походження, і цей образ глибоко історично укорінений. В українській такого прямого відповідника немає; найближчим є образи на позначення пихатості чи зверхності, але вони не пов'язані з синім кольором. Натомість українські фразеологізми з синім мають власні культурні специфіки: *синя панчоха* — оцінка жінки, яка нехтує традиційними уявленнями про жіночність; *за синє море* — образ далекої дороги, просторової віддаленості. Англійська ж для цих понять використовує інші образи (*the wild blue yonder* — лише для неба/далечини).

У двох мовах **зелений колір** дуже часто пов'язується з недосвідченістю та незрілістю, що демонструє спільність когнітивної моделі. В англійській *green hand*, *(as) green as a gooseberry* означають новачка, людину без досвіду, ідентичну за значенням до українських *молодий та зелений, зелена молодість*. Це вказує на широку індоєвропейську метафору «зелень = незрілість», адже зелений асоціюється з недоспілістю плодів. Попри загальну схожість, англійські вирази мають дещо іронічніший, побутовіший відтінок, тоді як українські акцентують саме на браку життєвих знань.

Другим важливим семантичним полем для обох мов є дозвіл, створення сприятливих умов, що відображено у *green light* (дати дозвіл) та українському *дати зелену вулицю*, які є майже повними відповідниками. Це той рідкісний випадок, коли фразеологічна символіка в англійській та українській мовах збігається і концептуально, і образно, адже походить від універсального коду дорожніх сигналів. Однак українське словосполучення більш розширене семантично: воно означає не просто дозвіл, а створення сприятливих умов для розвитку, тоді як англійське *green light* частіше нейтрально позначає «офіційний дозвіл».

Значну відмінність становить оцінна емоційна семантика зеленого. Англійська демонструє стійке закріплення зеленого як метафори заздрості: *green with envy, the green-eyed monster*, що походить ще з шекспірівської традиції. В українській таке значення зеленого відсутнє — колір у нашій культурі не асоціюється із заздрістю чи ревностями. Натомість українські фразеологізми включають зовсім інші культурні сфери: *до нових (зелених) віників* — тривалість часу; *не мати зеленого поняття* — повна необізнаність; *зелене будівництво* — урбаністичний термін без емоційних конотацій. Таким чином, англійська наділяє зелений чіткою емоційною негативною конотацією, тоді як українська зберігає його більш нейтральним або предметним.

У фразеології англійської та української мов **жовтий колір** переважно набуває негативних конотацій, але його семантичні відтінки в різних культурах

суттєво відрізняються. В англійській жовтий стабільно пов'язується з боягузством, моральною ницістю або нещирістю, що проявляється у виразах *yellow dog* (підла, нікчемна людина), *yellow streak* (нахил до боягузтва), *be yellow about the gills* (мати хворобливий, неприродний вигляд). Українська мова майже не використовує жовтий у значенні боягузтва — подібна модель концептуалізації в нашій культурі відсутня. Це свідчить про культурологічні розбіжності: англійський семіозис кольору формувався під впливом американської традиції XIX–XX ст., де *yellow* стало стійким символом страху.

Спільною для обох мов є асоціація жовтого кольору з низькопробністю або маргінальністю, що спостерігаємо в англ. *yellow press* та укр. *жовта преса*. У двох мовах цей символ означає дешеві сенсації, скандали, відсутність етичних журналістських стандартів. Так само англійський *yellow back* (дешевий бульварний роман) перегукується зі значенням українських «жовтих» текстів як продукції низької якості. Тут колір використовується як оцінний маркер, який сигналізує про інформаційну ненадійність чи моральну сумнівність.

Водночас у кожній мові жовтий колір має також специфічні культурні значення, нерепрезентовані в іншій. В англійській наявний образ *the yellow leaf* у значенні старості (Шекспір, Макбет), де жовтий — це метафора зів'янення та життєвого згасання. Українська мова не має прямого стійкого фразеологізму з таким значенням. Навпаки, українські *жовта картка*, *жовтий дім*, *жовтий білет* демонструють локально-культурні сфери: спорт, радянсько-етнографічні реалії та соціальну стигматизацію. Англійською відповідників у такому значенні немає, і це підкреслює різну символічну вагу жовтого в кожній культурі.

Рожевий колір у фразеології обох мов має переважно позитивну та емоційно приємну конотацію, але акценти дещо різняться. В англійській мові рожеві вислови часто пов'язані із здоров'ям, благополуччям та досконалістю, наприклад: *in the pink* — у відмінному здоров'ї, *pink of perfection* — зразок досконалості. Також рожевий може мати обережно негативне соціальне забарвлення, як у *to get the pink slip* —

звільнення з роботи, що пов'язано зі зміною соціального статусу. Англійська символіка рожевого кольору поєднує ідеали здоров'я, благополуччя та певну легкість буття.

В українській фразеології рожевий колір також позначає позитивні стани, але він акцентує на емоційних або уявних аспектах життя. Вирази *рожевий день* або *дивитися крізь рожеві окуляри* символізують щастя, оптимізм, ідеалізацію дійсності. Рожеві мрії та образи, які «малюють у рожевих фарбах», підкреслюють нереальність, фантазійність або мрію про ідеал. Таким чином, рожевий у українській мові тяжіє до емоційної, суб'єктивної сфери сприйняття, на відміну від більш практичного і фізичного акценту англійської.

Спільним для обох мов є асоціація рожевого з досконалістю, благополуччям і приємними станами, однак українські вислови підкреслюють уявне, мрійливе й суб'єктивне, тоді як англійські — реальний стан здоров'я, статусу чи успіху. Це демонструє, як кольори можуть утворювати схожі оцінні контексти в різних мовах, але з різними культурними смисловими домінантами.

Сірий колір у фразеології англійської мови має переважно нейтральне або негативне забарвлення, пов'язане із неясністю, старістю, розумовою діяльністю або зневірою. Наприклад, *grey area* означає невизначену, нечітку ситуацію, *grey hairs* — символ старіння та життєвого досвіду, *grey matter* переносно означає розумові здібності. Англійські вислови підкреслюють фізичні або інтелектуальні характеристики, а також складність і нечіткість життєвих ситуацій.

В українській мові сірий колір має соціальне та ієрархічне значення, відображаючи скриту впливовість або низький статус. Так, *сірий кардинал* символізує впливову, але непублічну особу, *сірий панір* — щось низької якості, а *сіра свита* — бідняків або непомітних людей у соціальній ієрархії. Українські вислови часто акцентують на соціальному, статусному чи морально-побутовому значенні, а не на фізичних характеристиках чи абстрактних поняттях.

Спільним для обох мов є уявлення сірого кольору як нейтрального, непомітного, іноді пов'язаного з віком або складністю, але англійська мова більше тяжіє до психологічних і когнітивних аспектів, тоді як українська — до соціальних і символічних ролей у спільноті. Це демонструє, що однаковий колір у різних мовах може мати схожі узагальнені смисли, але різні культурні пріоритети.

У англійській мові **коричневий колір** традиційно означав темний, похмурий, і це значення збереглося у фразеологізмах. Наприклад, *as brown as a berry* описує дуже темний колір шкіри або засмагу, тоді як *in a brown study* передає стан глибокого роздуму або похмурих міркувань. Додатково, комерційні та соціальні конотації відображені у виразах на кшталт *commodity of brown paper* та *gentleman in brown*, які пов'язані з побутовими і соціально-економічними реаліями. Коричневий у цих висловах виступає як нейтральний, приземлений або серйозний колір, який підкреслює повсякденність, сум або похмурість.

Фіолетовий колір у англійській мові має символічне забарвлення влади, багатства та розкоші. Вирази *be born in purple* або *marry into the purple* безпосередньо вказують на приналежність до королівської або аристократичної родини. Фіолетовий також використовується метафорично для позначення яскравих, помпезних або видатних явищ, як у *purple prose* (надмірно прикрашений стиль письма) чи *purple patch* (успішний, «золотий» період). Таким чином, фіолетовий у фразеології англійської мови репрезентує соціальний престиж, успіх та винятковість.

В українській мові коричневий і фіолетовий кольори майже не мають фразеологічного символічного навантаження, на відміну від англійської, де вони використовуються для відображення психологічних станів, соціального статусу та емоційних характеристик. Це показує, що деякі кольори в одній культурі можуть набути багатшарових значень, тоді як в іншій залишаються нейтральними або рідко фігурують у мовних образах.

3.3. Фразеологізми із символікою природних явищ та стихій

У цьому підрозділі розглядається фразеологічна символіка природних явищ в англійській та українській мовах. Природа, її явища та стихії часто стають джерелом образів і метафор у мовленні, відображаючи емоційний стан людини, моральні оцінки та соціальні відносини. Фразеологізми з елементами природи можуть передавати як конкретні, побутові значення, так і глибоко символічні, культурно насичені смисли, що формуються під впливом історичних, фольклорних та етнокультурних традицій. Аналіз таких висловів дозволяє простежити, як однакові природні явища інтерпретуються по-різному в мовній свідомості носіїв різних культур.

Фразеологізми, що пов'язані з **опадами** та атмосферними явищами, в англійській та українській мовах відображають як конкретні, побутові значення, так і переносні, символічні смисли. В українській мові сніг або дощ часто виступають метафорою раптових подій чи несподіваних змін («як сніг на голову», «золотий дощ»), а також інтенсивності та кількості подій («як гриби після дощу»). Вислови на кшталт «з дощу та під ринву» передають послідовність невдач або погіршення ситуації. Крім того, використання природних явищ у фразеологізмах може мати іронічне або емоційне забарвлення («як свиня в дощ») або підкреслювати ступінь явища («зі сл. величатися»).

В англійській мові атмосферні явища також часто виконують символічну функцію, але при цьому акцент робиться на результативності, обмеженості або послідовності дій. Наприклад, вислови на кшталт *not to know enough to come out of the rain* або *rain kicks (on one, something)* відображають небажані або несподівані обставини, тоді як *after rain comes fair weather* передає оптимістичний, моральний висновок — після труднощів настає полегшення.

Зіставлення показує, що обидві мовні системи використовують природні явища для вираження несподіванки, інтенсивності або моральної оцінки подій.

Українська фразеологія більш емоційно та образно забарвлена, іноді з гумором або іронією, тоді як англійські вислови схильні до практичного, наративного відтінку, часто з фокусом на наслідках або порадах. Це свідчить про культурні пріоритети у способах символізації природних явищ у мовленні.

Фразеологізми зі словом «сніг» в українській та англійській мовах демонструють цікаві відмінності у символічному використанні природного явища. В українській мові сніг часто виступає засобом вираження повного заперечення, несподіваності або інтенсивності явищ. Наприклад, вислів «як торішній сніг» іронічно вказує на те, що щось зовсім не відповідає очікуванню, «як сніг улітку» — на щось раптове й несподіване, а «до білого снігу» передає тривалість або велику кількість. Сніг також може символізувати надмірну чистоту чи абсолютність: «як сніг, білий» означає дуже чистий, бездоганний.

В англійській мові сніг у фразеологізмах більше пов'язаний із дією або ефектом, що він створює, ніж із моральною або емоційною оцінкою. Наприклад, *snow someone* означає «обдурити, засипати зайвою інформацією», *snowball effect* — ефект лавини, що підкреслює поступове наростання наслідків, *snowed under* — бути перевантаженим роботою або завданнями. Вислови на кшталт *white as driven snow* передають чистоту та бездоганність, що частково збігається з українським «як сніг, білий», проте акцент робиться на візуальній або моральній якості об'єкта.

Порівняння показує, що українська фразеологія більше тяжіє до емоційно-образного та іронічного забарвлення, підкреслюючи несподіванку, заперечення або тривалість явищ. Англійська мова, навпаки, прагматичніша у використанні снігу як символу, звертаючи увагу на наслідки дії, ефекти або стан людини. В обох мовах сніг виступає потужним культурним символом, але з різним фокусом на емоційному чи функціональному аспекті.

Фразеологізми з компонентом «вітер» в українській та англійській мовах демонструють цікаві подібності й відмінності у смисловому використанні природного явища. В українській мові вітер часто символізує нестабільність,

легковажність або швидкість. Наприклад, вислів «викидати на вітер» означає марнотратство, «пустий вітер» — ненадійна, легковажна людина, а «як вітер» передає швидкість руху або дії. Є також морально-етичні конотації: «хто сіє вітер, той збирає бурю» попереджає про наслідки легковажних чи бездумних вчинків.

В англійській мові вітер здебільшого асоціюється з інформацією, напрямом подій або фізичними проявами: *catch (or get) wind of* означає «почути або дізнатися про щось», *feather that shows which way the wind blows* символізує орієнтування за обставинами, а *bag of wind* — розмовну характеристику балакучої або хвалькуватої людини. Тут вітер виступає як метафора руху інформації або стану справ, а не моральної оцінки.

Зіставлення показує, що українська мова більше фокусується на емоційно-моральних та поведінкових характеристиках: вітер — це легковажність, швидкість або наслідки вчинків. Англійська мова застосовує вітер для позначення інформаційних потоків, змін напрямку подій або фізичного стану людини. Обидві системи використовують вітер як образ нестабільності, але кожна культура акцентує свій смисловий аспект: емоційний та моральний в українській мові й прагматично-описовий у англійській.

Фразеологізми з компонентом «сонце» демонструють у обох мовах подібну тенденцію до символізації джерела життя, енергії та світла, проте з певними культурними відтінками. В українській мові сонце часто пов'язане з мінливістю, ненадійністю або швидкоплинністю: «Взимку сонце крізь плач сміється» — пересторога про мінливість обставин, «танути як свічка на сонці» — марно втрачати сили через хворобу чи горе. Водночас сонце може символізувати активність або вправність, як у вислові «як циган сонцем, зі сл. крутіти».

В англійській мові сонце здебільшого виступає як образ очевидності, благополуччя та правильного часу для дії: *make hay while the sun shines* — роби все вчасно, *as the sun at noonday* — щось абсолютно очевидне, *have the sun in one's eyes*

— бути засліпленим або п'яним. Деякі вислови передають також швидкоплинність ситуації або неминучість змін (*morning sun never lasts a day*).

Отже, в обох мовах сонце є символом життєвої енергії та активності, проте українська фразеологія часто додає емоційно-оцінні та моральні відтінки (ненадійність, марнота зусиль), тоді як англійська підкреслює практичне, очевидне і загальноприйняте значення часу, можливостей та очевидності подій.

У фразеології природних явищ **грім** у обох мовах символізує силу, раптовість та емоційну інтенсивність, проте з певними відмінностями у відтінках значення. В українській мові вислови з гримом часто передають сильне здивування, обурення чи несподіваність події: «Грім би тебе вдарив» — вираження великого незадоволення, «як грім на голову» — раптово, зненацька, «як громом вражений» — шок або неприємне здивування. Окрім того, деякі українські вислови підкреслюють сміливість або відвагу людини у небезпечних ситуаціях (*Козак не боїться ні хмари, ні грому*).

В англійській мові грім теж асоціюється з несподіваністю та силою, але частіше як образ інтенсивності чи драматизму: *like a clap of thunder from a clear sky* — раптово, *as loud as thunder* — дуже гучний звук; *blood and thunder tale* — сенсаційний або надмірно драматичний сюжет у літературі. Символічне забарвлення грому в англійській мові тісно пов'язане з ефектом, враженням та надмірною експресією.

Таким чином, у обох мовах грім відображає несподіваність і силу, проте українська фразеологія додає емоційно-оцінні та соціальні відтінки (обурення, здивування, сміливість), тоді як англійська більше концентрується на драматичності, інтенсивності явища та його ефектному сприйнятті.

У фразеології природних явищ **мороз і іній** у обох мовах мають образне значення, що виходить за межі буквального холоду. В українській мові вислови з морозом часто поєднують фізичне відчуття холоду з емоційними реакціями: *мороз із-за плечей бере* — людина відчуває сильний холод або лякається; *мороз по шкірі*

продирає — неприємний, моторошний стан; *такий мороз, аж зорі скачуть* — образ сильного морозу, який викликає здивування або захоплення. Тут мороз символізує одночасно фізичну дію та емоційний вплив на людину, іноді виступаючи як пересторога (*Бережи носа під час сильного морозу*).

В англійській мові фразеологічні вислови з морозом і інієм здебільшого передають буквальні або перенесені смисли через природні явища: *black frost* — мороз без інею; *white frost* — іній або наморозь; *fit like frost and flowers* — іронічне вираження про невідповідність або дисгармонію. Тут символічність морозу менше пов'язана з емоційними станами людини і більше відображає конкретні умови або метафоричну невідповідність.

Фактично українська фразеологія надає морозу емоційно-оцінного та психологічного забарвлення, поєднуючи природне явище з відчуттями страху, моторошності або тривоги, тоді як англійська більше концентрується на буквальному описі та переносному значенні в контексті сумісності чи дисгармонії.

3.4. Фразеологізми із символікою предметів побуту та матеріальної культури

У англійській та українській фразеології, пов'язаній із грошима, спостерігаються як спільні, так і відмінні риси в символіці та значенні. В обох мовах гроші часто постають як джерело влади та впливу: англійські вирази *money talks* і *bread and butter* підкреслюють, що багатство забезпечує не лише життєві потреби, а й соціальний статус і можливості, тоді як українські коли гроші говорять — *правда мовчить* або *плакали гроші* акцентують на владі грошей і їх здатності змінювати хід подій. В обох традиціях гроші асоціюються з владою, прибутком і життєвою необхідністю, проте англійські вислови частіше мають комерційний або фінансовий відтінок, а українські — морально-оцінний аспект, часто із гумористичною чи іронічною конотацією.

Другий аспект – швидка або легка нажива. Англійські вирази *make a fast buck*, *money for old rope* або *bit on the side* підкреслюють швидкість отримання прибутку, можливість заробітку без значних зусиль, інколи з відтінком сумнівності або нечесності. Українські відповідники, наприклад, *дурні гроші* або *сіяти гроші, як полову*, також відображають ідею легкого або марного використання грошей, але тут більше уваги приділяється оцінці поведінки людини – розтратливість, марнотратство, або несерйозне ставлення до грошей.

Третій напрям – оцінка вартості і цінності. В англійській мові *pay through the nose* або *make a killing* акцентують фінансову вигоду або невиправдано високі витрати, тоді як українські вирази *не вартий і ломаного гроша* чи *гребти гроші лопатою* фокусуються на моральній чи соціальній оцінці людини або її вчинків, використовуючи гроші як метафору для вартості, значущості та ефективності. Таким чином, обидві традиції використовують гроші як символ впливу та цінності, але англійська мова більше оперує економічною метафорою, тоді як українська – морально-оцінною.

У фразеології, пов'язаній із **одягом та аксесуарами**, англійська та українська мови демонструють схожі мотиви, але з різним акцентом. В обох традиціях одяг виступає як метафора дій, станів і соціальних відносин. Наприклад, англійське *roll up your sleeves* і українське *засукати рукава* передають ідею рішучості взятися до справи, готовності працювати; *tighten your belt* та *залишитися без сорочки* вказують на матеріальні труднощі та необхідність ощадливості, але українські вислови часто більш емоційні та оцінні.

Наступна група фразеологізмів охоплює поведінку та емоційні стани. Англійські *keep one's shirt on* і *wear one's heart on one's sleeve* підкреслюють контроль емоцій або відкритість почуттів. В українських висловах аналогічні функції виконують *залишитися без сорочки* (стан крайньої скрути) і *народився в сорочці* (щасливий, везучий), проте тут відчутно більший морально-оціночний аспект та елемент іронії або гумору.

Існує тако ж характерна група взаємовідносин та залежності. Англійські *hand in glove* або *get into someone's shoes* відображають співпрацю або емпатію, тоді як українські підгортати під чобіт чи вивертати шкуру передають підлеглість, вплив, критику чи розкриття чогось прихованого. Тобто в українських виразах одяг часто символізує соціальні й моральні стосунки, тоді як в англійських – радше психологічні та практичні аспекти поведінки.

У фразеології, пов'язаній із **меблями та предметами побуту**, англійська та українська мови демонструють цікаві паралелі, хоча підкреслюють дещо різні аспекти ситуацій.

Англійські вирази часто акцентують практичні або символічні функції предметів. Наприклад, *keep the pot boiling* означає підтримувати активність або інтерес, а українське їсти з одного казана підкреслює спільність дій, близькість або партнерство. Обидва вирази використовують кухонні предмети як метафору життєвих процесів, але український акцент більше на соціальних взаєминах.

Предмети побуту у виразах часто символізують емоційні або моральні стани. Англійське *rock the boat* означає створювати проблеми або порушувати стабільність, а українське як собака в човні передає подібне почуття дискомфорту, непевності, але більш емоційно забарвлено та іронічно.

Наступний аспект полягає в цінності та статусі. Англійське *be born with a silver spoon in your mouth* символізує заможність від народження, а українське *вернутися з рушниками* відноситься до ритуалів та суспільних очікувань (одруження, весілля), підкреслюючи соціальну структуру й традиції.

Четверта група – ризик і небезпека. Англійські *on the shelf* або *have a bun in the oven* вказують на стан неактивності чи очікування, а українські на вістрі ножа бути або прикувати до ліжка підкреслюють загрозу, обмеження руху або вплив хвороби. Тут українські вирази мають більш драматичне і буквальне забарвлення, тоді як англійські – м'якше, часто гумористичне.

Таким чином, у фразеології побутових предметів англійська мова схиляється до практичних, побутових і легких метафор, тоді як українська – більше морально-оцінних, соціально та емоційно забарвлених, із яскравим образним малюнком.

У фразеології, пов'язаній з їжею, англійська та українська мови активно використовують харчові образи, проте їхня семантика часто відрізняється. В англійській мові багато виразів передає моральні, психологічні або соціальні риси людини. Наприклад, *the milk of human kindness* означає доброту та співчуття, тоді як українського прямого відповідника немає, хоча подібну ідею можна відтворити описово, наприклад, через характеристику «сердечний, добрий». Англійське *eat humble pie* означає визнавати помилку, зазнавати приниження, а в українській мові аналогічну ідею виражає вираз *плакати гроші або заробити на сіль до оселедця*, де акцент робиться на матеріальні втрати чи скруту, а не на моральне приниження.

Деякі англійські фразеологізми використовують харчові образи для опису ситуацій або ставлення до фактів. *Take something with a pinch of salt* передає скептичне ставлення до сказаного, що в українській мові можна передати іронічними виразами, наприклад, *як виросте гарбуз на вербі*, де категорично заперечується можливість події. *Sit heavy on the stomach* у переносному значенні означає щось, що довго «переварюється» або засвоюється, тоді як українські вирази з їжею рідко використовують прямі фізіологічні паралелі, а більше описують соціальний чи матеріальний стан, наприклад, *їсти землю* – переживати нужду.

Образи їжі в англійській часто мають позитивну конотацію щодо благополуччя: *milk and honey* символізує процвітання, достаток, тоді як українські вирази більш конкретні та практичні. Так, на чийх харчах підкреслює матеріальну залежність людини від іншого. Водночас позитивні оцінки стану людини в українській мові передаються через образи якості та чистоти, наприклад, *як з молока витягнений* – дуже охайний, чистий, тоді як англійська мова переважно звертається до абстрактного благополуччя.

Таким чином, у порівнянні англійські харчові фразеологізми більш схильні передавати абстрактні, моральні та психологічні значення, українські – конкретні соціальні й матеріальні стани. Обидві мови активно використовують харчові образи, проте семантичний акцент різниться: англійські вирази більш «ментальні» і моральні, українські – практичні й життєві, іноді іронічні.

3.5. Фразеологізми із символікою людських рис тілесності

У фразеологізмах із символікою голови відображаються різні аспекти людського характеру, розумових здібностей та емоційного стану. Часто **голова** символізує розум, розсудливість або, навпаки, нестямність, запальність, легковажність.

В українській мові вираз “бита голова” характеризує досвідчену, обережну людину, тоді як “гаряча (палка) голова” вказує на запальність, імпульсивність. Вирази “голова на плечах у кого” або “голову за голову” відображають розумові здібності або моральну відповідальність. При цьому іронічні чи трагічні вирази, як от “голова злетіла (впала, покотилася)”, можуть позначати смерть або повну втрату контролю.

В англійській мові аналогічно голова асоціюється з мисленням і емоційним станом. Фрази “to worry one’s head (off)” або “bang (something) into one’s head” передають інтенсивну розумову діяльність або примус засвоїти знання. Вираз “be head over ears in love” символізує емоційне захоплення, а “be off one’s head” – втрату розуму чи божевілля.

Порівняльно можна помітити, що в обох мовах голова у фразеологізмах відображає як розумову діяльність, так і емоційний стан людини. При цьому українські вирази часто мають більш конкретні тілесні образи, пов’язані з фізичними наслідками чи станом, тоді як англійські підкреслюють абстрактний розумовий або емоційний процес.

У фразеологізмах із символікою **ока** відображаються здатність бачити, оцінювати, розрізняти добро і зло, а також емоційне ставлення до предметів і людей. В українській мові “лихе око” позначає людину, здатну нашкодити або нав'язати зло, тоді як “свіже око” – це здатність бачити нове, помічати важливе. Вираз “бите око у кого” символізує спостережливість та уміння швидко оцінювати ситуацію. Емоційний аспект відображають “пустити око” чи “радувати око”, тобто зацікавлення або задоволення від вигляду когось чи чогось.

В англійській мові аналогічно око символізує увагу, пильність, почуття прихильності або упередження. Вираз “the apple of your eye” позначає когось або щось дуже дороге і цінне, “keep your eye on the ball” – концентруватися на важливому, а “in the blink of an eye” – швидкість, миттєвість дії. Іронічні чи критичні значення передаються у “a beam in your eye” (вказування на більші власні недоліки) та “turn a blind eye” (робити вигляд, що не помічаєш).

Порівняльно помітно, що в обох мовах око асоціюється із спостережливістю, оцінкою, увагою та емоційним ставленням. Українські вирази частіше втілюють конкретні враження та фізичні дії ока, тоді як англійські підкреслюють здатність до концентрації, швидкість сприйняття та прихильність.

Фразеологізми, пов'язані з **рукою**, у обох мовах передають як фізичну активність, так і соціальні, моральні та психологічні аспекти. В українській мові “тверда рука” символізує силу волі та владу людини, а “рука в руку” – співпрацю, тісну єдність або спільну діяльність. Вираз “рука руку миє” відображає соціальну взаємозалежність і покривання одне одного, тоді як “взяти в свої руки” означає очолити, почати контролювати якусь справу. Негативний аспект виражено у “в'язати руки”, тобто обмежувати свободу дій іншої людини.

В англійській мові символіка руки також багатогранна. Вираз “count something on the fingers of one hand” передає обмежену кількість, “cross someone's palm with silver” – ідею винагороди або підкупу, “a firm hand” – контроль і дисципліну. Деякі вирази описують легкість дії, наприклад “do something with one

hand (tied) behind your back”, або експертність – “be a dab hand at”. Вираз “give someone the glad hand” має соціально-етикетне забарвлення, передаючи формальне або навіть лицемірне привітання.

У порівнянні українські фразеологізми більш конкретно пов’язані з контролем, взаємодією та владою, тоді як англійські підкреслюють і фізичну спритність, і соціальні відносини, винагороду та дисципліну. У обох мовах рука – символ дії, впливу та взаємодії людей, що дозволяє висловлювати як позитивні, так і негативні аспекти поведінки.

Фразеологізми, пов’язані з **ногою**, в українській та англійській мовах переважно відображають рух, фізичні здібності, стан сили або обмеження, а також ціну й швидкість дій. В українській мові “ноги гудуть у кого” описує фізичну втому після тривалого ходіння, “ні ногою куди” – категоричне небажання кудись іти, “нога не піднімається” – страх або нерішучість, “ноги заплітаються” – невпевнена, важка хода. Вираз “одна нога тут, а друга там” символізує швидкість дії та виконання наказів.

В англійській мові нога також символізує активність і життєву силу, але додатково включає метафори вартості та стану ресурсу. “Cost an arm and a leg” – надзвичайно висока ціна, “feel your legs” – відновлення сили після падіння або тривалої відсутності активності, “not have a leg to stand on” – відсутність підстав для захисту своїх дій або аргументів, “on your last legs” – близький до завершення стан, слабкість або виснаження, “shake a leg” – почати діяти швидко, активізуватися.

Порівняння показує, що українські фразеологізми здебільшого акцентують на фізичному стані, ході та здатності пересуватися, тоді як англійські – на фізичних можливостях, витривалості, соціальних чи економічних аспектах дії. У обох мовах нога є символом руху, активності, сили або її відсутності, а також швидкості виконання завдань.

Фразеологізми із символікою **серця** в українській та англійській мовах здебільшого передають емоційний стан, прихильність, любов, співчуття або

переживання. В українській мові “брати до серця” означає ставитися до чогось із великою увагою та співчуттям, “відвернути серце від кого” – перестати любити, “віддати серце і душу” – присвятити себе комусь або чомусь, повністю віддаючи енергію та почуття. Вираз “як ножем вколоти в саме серце” описує сильне емоційне потрясіння, “душа (серце) лежить у кого” – внутрішня прихильність або бажання.

В англійській мові серце також відображає емоції та почуття: “my heart bleeds for you” – глибоке співчуття, “your heart sinks” – відчуття раптового смутку, “a change of heart” – зміна думки або ставлення, “warm the cockles of someone’s heart” – викликати приємні емоції, “cry from the heart” – щире і пристрасне звернення, “eat your heart out” – сильне бажання або заздрість.

Порівняння показує, що в обох мовах серце є метафорою емоційного центру людини, джерела любові, прихильності, співчуття та внутрішнього болю. Українські фразеологізми більше концентруються на ставленні та дії людини щодо чогось або когось, тоді як англійські часто передають внутрішній емоційний стан або реакцію на події. В обох випадках серце символізує відчуття, почуття та моральну або етичну чутливість людини.

У фразеологізмах української мови **кістки** часто виступають образом фізичної міцності та тілесної основи. Наприклад, “аж кістки тріщать” передає ідею надзвичайної сили або завзятості, тоді як “розминати кістки” підкреслює потребу розслабитися, позбутися скутості, відновити тілесний комфорт. У висловах на кшталт “кістки травою поростуть” кістки символізують плин часу та неминучість, а у переносних виразах, таких як “мова без кісток, а кістки ламає”, вони стають образом внутрішньої сутності або сили слів. Цікаво, що “шукати кістки в молоці” демонструє критичність або дріб’язковість, де кістка – це щось непомітне, але значуще для оцінки.

В англійських фразеологізмах кістки мають трохи інший акцент. “A bag of bones” зображує виснаження або слабкість, тоді як “the bare bones” концентрує увагу на суті, основі явища. Фрази на кшталт “a bone of contention” використовують

кістку як метафору причини конфлікту, а “cut to the bone” підкреслює радикальне скорочення або зменшення до найсуттєвішого. Вираз “in your bones” демонструє інстинктивне відчуття або глибоке переконання.

Якщо порівнювати, українські фразеологізми з компонентом кісток більш “тілесні” та конкретні – вони описують фізичний стан, витривалість або вплив. Англійські кістки ж часто стають символом суті, основи або глибинних відчуттів. У обох випадках кістка залишається образом сили та фундаментальної значущості, але кожна культура використовує її по-своєму: одна – більш буквально та тілесно, інша – метафорично і концептуально.

Висновки до розділу 3

1. Аналіз фразеологізмів із символікою тварин у українській та англійській мовах показав, що спільними для обох традицій є архетипічні значення тварин (сила, хитрість, агресивність, спритність). Водночас культури по-різному акцентують певні риси: українські фразеологізми більше зосереджені на внутрішніх психологічних якостях, моральній оцінці та емоційності, тоді як англійські – на активних діях, соціальному та стратегічному вимірі. Різниця проявляється в трактуванні левів, ведмедів, тигрів, лисиць, вовків, собак, котів, слонів, коней, акул, свиней, птахів, мавп і змій, що відображає національні культурні пріоритети та мовну картину світу.

2. Фразеологічна символіка кольорів в англійській та українській мовах частково збігається, але має власні культурні особливості. Чорний передає негатив і загрозу (українська — драматичність, англійська — прихована небезпека, осуд, іронія). Білий символізує чистоту та позитив (українська — моральна чистота, англійська — соціальні й поведінкові контрасти). Червоний, синій і зелений відображають емоції, статус і недосвідченість, але з різними акцентами: англійська часто підкреслює зовнішню агресію або психологічні аспекти, українська —

внутрішні переживання та соціально-побутові значення. Жовтий асоціюється з низькопробністю, рожевий — із благополуччям і позитивом; сірий, коричневий і фіолетовий у різних мовах мають відмінні семантичні сфери. Загалом, кольори виконують подібну роль оцінності та емоційності, але кожна мова формує власні смислові доміанти.

3. Фразеологізми природних явищ в англійській і українській мовах широко використовують образи природи для передачі емоцій, моральних оцінок та соціальних значень. Українські вислови зазвичай більш емоційно-образні, часто з іронією або моральним підґрунтям, акцентуючи несподіванку, інтенсивність та внутрішні переживання (сніг — раптовість або чистота, вітер — легковажність, сонце — мінливість, мороз — страх чи тривога, грім — здивування чи сміливість). Англійські фразеологізми прагматичніші, фокусуються на наслідках, ефектах або очевидності явищ (сніг — перевантаження, вітер — інформаційні потоки, сонце — сприятливий час, мороз/іній — конкретні умови, грім — інтенсивність і драматизм). Спільною рисою є використання природних явищ як метафор для відображення нестабільності, сили чи результативності подій, проте культурні акценти різняться: українська мова надає образам емоційно-моральної забарвленості, англійська — описово-функціональної.

4. Фразеологізми побутових предметів і матеріальної культури в обох мовах символізують владу, соціальні стосунки, емоції та стани. Англійські вирази більш прагматичні, фінансово або психологічно забарвлені, українські – емоційні, морально-оцінні та іронічні. Гроші, одяг, меблі та їжа відображають різні культурні пріоритети: англійська мова акцентує на ефектах і практичності, українська – на соціальних, моральних і життєвих аспектах.

5. Фразеологізми з тілесною символікою відображають людські риси, емоції, здібності та соціальні взаємодії. Голова символізує розум і емоції, око – увагу та спостережливість, рука – дію та вплив, нога – рух і активність, серце – почуття та моральну чутливість, кістки – силу та основу. Українські вирази частіше конкретно

“тілесні”, емоційно- та морально забарвлені, англійські – прагматичні, концептуальні або психологічні. Обидві культури використовують тіло як символ людської сутності, але з різним фокусом: українська на фізичному та соціально-етичному аспекті, англійська – на абстрактному, внутрішньому та ефектному. У практичному розділі ми дослідили 5 категорій компонентів і дійшли таких висновків

6. Тварини. Фразеологізми зображують спільні архетипічні риси тварин – силу, хитрість, агресивність, спритність. Українські вислови більше зосереджені на внутрішніх психологічних якостях, моральній оцінці та емоційності, тоді як англійські – на активних діях, соціальному та стратегічному вимірі. Різниця проявляється у трактуванні левів, ведмедів, тигрів, лисиць, вовків, собак, котів, слонів, коней, акул, свиней, птахів, мавп і змії.

7. Кольори. Значення кольорів частково збігається, але має власні культурні особливості. Чорний передає негатив і загрозу (українська — драматичність, англійська — прихована небезпека, осуд, іронія). Білий символізує чистоту та позитив (українська — моральна чистота, англійська — соціальні й поведінкові контрасти). Червоний, синій і зелений відображають емоції, статус і недосвідченість з різними акцентами. Жовтий асоціюється з низькопробністю, рожевий – із благополуччям і позитивом. Сірий, коричневий і фіолетовий мають відмінні семантичні сфери.

8. Природні явища. Образи природи використовуються для передачі емоцій, моральних оцінок та соціальних значень. Українські вислови більш емоційно-образні, часто з іронією, акцентують несподіванку, інтенсивність та внутрішні переживання (сніг, вітер, сонце, мороз, грім). Англійські фразеологізми прагматичніші, фокусуються на наслідках, ефектах або очевидності явищ. Обидві культури використовують природу як метафору нестабільності, сили або результативності подій.

9. Побутові предмети та матеріальна культура. Фразеологізми символізують владу, соціальні стосунки, емоції та стани. Англійські вирази прагматичні, фінансово або психологічно забарвлені, українські – емоційні, морально-оцінні та іронічні. Гроші, одяг, меблі та їжа відображають різні культурні пріоритети.

10. Тілесна символіка. Відображає людські риси, емоції, здібності та соціальні взаємодії: голова – розум і емоції, око – увага та спостережливість, рука – дія та вплив, нога – рух і активність, серце – почуття та моральну чутливість, кістки – сила та основа. Українські вислови частіше конкретно “тілесні”, емоційно- та морально забарвлені, англійські – прагматичні, концептуальні або психологічні.

ВИСНОВКИ

Розгляд проблем, пов'язаних із аналізом фразеологічної символіки та національно-культурного компоненту, засвідчує важливу тенденцію до комплексного вивчення мови не лише з лінгвістичного, а й культурологічного боку. Такий підхід обґрунтовує доцільність розглядати фразеологізм як одиницю, що репрезентує культурні та символічні цінності певного етносу. З цієї точки зору основна мета роботи полягала у виявленні та аналізі символічного потенціалу фразеологізмів української, англійської та французької мов.

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Фразеологічні одиниці виконують не лише лексичну функцію, а й культурологічну, оскільки вони містять символи, які відображають історичні, релігійні, міфологічні та соціальні особливості певної національної спільноти. Це підтверджує актуальність зіставного аналізу символічних фразеологізмів у різних мовах.

2. Фразеологізми мають антропоцентричний характер, оскільки відображають загальні властивості людської природи, і водночас етноцентричний, бо базуються на образах, зрозумілих носієві конкретної культури. Завдяки цьому вони стають ефективним засобом передачі національної ментальності та культурних цінностей.

3. Для дослідження фразеологічної символіки застосовувався комплексний методичний підхід: основним методом був зіставний аналіз фразеологічних одиниць, додатково використовувалися компонентний, семантичний, етимологічний та контрастивний методи. Це дозволило встановити подібності та відмінності у символічній системі фразеологізмів різних мов, а також простежити їх походження та культурний контекст.

4. Аналіз фразеологізмів відбувався у три етапи. Перший етап полягав у детальному описі фразеологічних систем досліджуваних мов, що включав визначення критеріїв відбору матеріалу (тварини, кольори, природні

явища, предмети побуту, людські риси та тілесність), структури та граматичних особливостей одиниць, а також символічного значення їх компонентів. Другий етап передбачав зіставлення символічних фразеологізмів між мовами для встановлення повних, часткових або відсутніх відповідників і виявлення спільних культурних або емоційних значень, а також національно специфічних образів. Третій етап полягав у систематизації результатів, узагальненні подібностей і відмінностей фразеологізмів та поясненні культурно-мовних особливостей їх семантичної структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Барилова, Г. К., Глуховцева, К. Д. *Українська етнолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 228 с.
2. Виноградов, В. В. *Лексикологія та лексикографія. Вибрані праці.* М., 1977.
3. Левченко, О. *Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгвокультурологічний аспект.* Київ: Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 2007. – с. 470
4. Левченко, О. П. *Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія.* Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 265 с.
5. Наталія Венжинович. «Про компонент-символ у мовних одиницях». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*, Вип. 1 (41), 2019, с. 13-20.
6. Солодухо З.М. Теорія фразеологічного зближення / Казан, ун-т,- Казань,. 1989
7. Селіванова, О. О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія.* Полтава: Довкілля-К, 2006. - с. 536-537 – 716 с.
8. Селіванова, О. О. *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова.* – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 711 с.
9. Ужченко, В. *Фразеологія сучасної української мови : посібник / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко; М-во освіти і науки України, Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка.* – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 399 с.
10. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. *Фразеологічний словник української мови.- К.: Освіта, 1998 – 224 с.*

11. Фердинанд де Соссюр. *Курс загальної лінгвістики*. Київ: Основи, 1998. С.13, 19-20.
12. Clifford Geertz. *The Interpretation of Cultures*. Basic Books, Inc., Publishers, New York, 1973. С. 13-20.
13. Dobrovol'skij, A., Piirainen, K. *Symbole in Sprache und Kultur*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1997. 14, 387 – 418 с.
14. Gilbert Durand. *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*. Paris: Dunod, 1992. – с.493-501.
15. Hans-Herbert Kogner. *Consciousness as Symbolic Construction. A Semiotics of Thought after Cassirer*. In: *Constructivist Foundations*, 2009, 4(3), с. 174–175.
16. George Lakoff, Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. 1980, University of Chicago Press. С.40, 387-418.
17. John Langlotz. *Idiomatic Creativity*. 2006, John Benjamin Publishing Company – Amsterdam Philadelphia, с. 98.
18. Ronald Langacker. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. 2006, John Benjamin Publishing Company – Amsterdam Philadelphia, с. 5-7.
19. Lehrer, A. *Semantic Fields and Lexical Structure*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1974, с. 16.
20. L. Yelmslev. *Prolegomena to a Theory of Language*. 2008, Oxford University Press, Inc., 198 Madison Avenue, New York, New York 10016. с. 79-81.
21. Grzegorzycykowa R. Pojęcie językowego obrazu świata // *Językowy obraz świata / Pod red. J. Bartmińskiego*. – Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1999. – S. 39– 55.
22. Dobrovol'skij, E. Piirainen. *Symbole in Sprache und Kultur: Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischer Perspektive*. 1999. №1, 156-158

23. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с

Словники та корпуси

1. Коломієць, Н. Ф., & Регушевський, Є. С. (1988). *Словник фразеологічних синонімів*. К.: Наукова думка.
2. Білоноженко, В. М., Гнатюк, І. С., Дятчук, В. В., Неровня, Н. М., & Федоренко, Т. О. (2003). *Словник фразеологізмів української мови*. К.: Наукова думка.
3. Баранцев, К. Т. (2005). *Англо-український фразеологічний словник*. К.: Освіта.
4. Ужченко, В. Д. (1998). *Фразеологічний словник української мови*. К.: Освіта.
5. Мельничук, О. С. (ред.). (1982–2012). *Етимологічний словник української мови*. К.: Наукова думка.
6. Spears, R. A. (2000). *Словник американських ідіом*. К.: NTC Publishing.
7. Siefring, J. (2004). *Oxford Dictionary of Idioms (Second Edition)*. Oxford University Press.
8. Spears, R. A. (2000). *NTC's American Idioms Dictionary*. Lincolnwood, IL: NTC Publishing.
9. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / Віталій Жайворонок; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – Київ: Довіра, 2006. – 703 с.

Електронні корпуси

- Національний корпус української мови (НКУМ):

<https://mova.institute/>

- ГРАК — Граматично анотований корпус української мови:
<http://uacorporus.org/>
- Київський корпус української мови (Kyiv Corpus)
- British National Corpus (BNC): <https://www.english-corpora.org/bnc/>
- Corpus of Contemporary American English (COCA):
<https://www.english-corpora.org/coca/>
- Sketch Engine: <https://www.sketchengine.eu/>

ДОДАТКИ
ФРАЗЕОЛОГІЧНА СИМВОЛІКА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА
УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Фразеологізми із символікою тварин

Lion

Beard the lion in his den (or lair) – напасти на небезпечного ворога в його власному житлі; сміливо кинути виклик небезпечному супротивнику;

King of beasts – лев;

A lion in the way – небезпечність або перешкода, особливо уявна;

The lion's den – вимогливе, лякаюче або неприємне місце чи ситуація;

The lion's mouth – місце великої небезпеки;

The lion's share – найбільша частина чогось;

Throw someone to the lions – ставити когось у надзвичайно небезпечну або неприємну ситуацію;

The big five – назва, яку мисливці дали п'яти найбільшим і найнебезпечнішим африканським ссавцям: носорогу, слону, буйволу, леву та леопарду;

Act the lion – удавати з себе видатну, славнозвісну людину;

Ass in a lion's skin – ворона в павиному пір'ї.

Bear

Arena of the bears and bulls – фондова біржа (bear — спекулянт, який грає на зниження; bull — спекулянт, який грає на підвищення);

Are you there with your bears? – ви і тут займаєтеся тим же?; знову те ж саме?;

Bridled bear – багатий парубійко, що мандрує з гувернером;

To sell the bear's skin before one (has) caught the bear – передчасно вважати справу закінченою; бути нетерплячим;

(As) cross (glum, sulky, surly, vicious) as a bear (with a sore head) – дуже злий, лихий; злий, як собака;

Don't sell the bear's skin before you have caught him – не слід передчасно радіти;

(As) gruff as a bear – дуже груба, орютальна людина; грубіян;

He must have iron nails that (who) scratches a bear – той, хто чухає ведмедя, повинен мати залізні нігті;

(As) hungry as a bear – голодний, як вовк або як собака;

Not fit to carry guts to a bear – ні до чого непридатна, нікчемна людина; нікчема.

Tiger

Blind tiger – таємний шинок; місце незаконного продажу спиртних напоїв;

Fight the tiger – іти ва-банк; грати в карти з великим ризиком;

(As) fierce as a tiger – лютий, як тигр;

Fight like a lion (or tiger) – битися дуже хоробро й завзято;

Put (or run) one's head into the lion's (or tiger's) mouth – опинитися в дуже небезпечному становищі через власну необачність;

Run one's head into the lion's (or tiger's) – свідомо наражатися на небезпеку;

Work like a tiger – завзято та невтомно працювати;

A paper tiger – той, хто здається сильним чи небезпечним, але насправді слабкий;

Have a tiger by the tail – почати складну справу, від якої вже неможливо легко відмовитися;

A tiger in your tank – енергія, життєва сила, бадьорість.

Fox

Every fox must pay with his skin to the flayer – за хитрощі доведеться відповісти;

The fox may grow grey, but never good – горбатого могила виправить;

The sleeping fox catches no poultry – без труда нема плода;

(As) cunning as a fox – хитрий, як лисиця;

With foxes we must play the fox – з вовками жити — по-вовчому вити;

Let every fox take care of its own coat – кожен має займатися своїми справами;

Flap with a fox's tail – висловити докір, догану;

A fox is not taken twice in the same snare – у ту саму пастку двічі не зловиш;
Fox knows much, but more he that catches him – багато знає лисиця, але більше той,
хто її ловить;
An old fox – стара лисиця, хитрун.

Wolf

Careless shepherds make many a feast for the wolf – у недбайливого чабана вовки
завжди ситі;
Cry of wolf – фальшива тривога;
Eat like a wolf – їсти жадібно, накидатися на їжу;
(As) greedy as a wolf – жадібний, як вовк;
Have a wolf by the ears – бути в тяжкому, безвихідному становищі;
Have a wolf in one's stomach – бути дуже голодним;
Have seen (to see) a wolf – втратити мову;
Have the wolf at one's door – голодувати;
Let the wolf into the fold – пускати цапа в капусту;
Lone sheep is in danger of the wolf – дружній череді вовк не страшний.

Dog

All are not thieves that dogs bark at – не все те злодії, на кого собаки гавкають;
Rotten egg (or dog) – погана, непутяща людина;
Barking dogs seldom bite – хто багато гавкає, той рідко кусає;
Be dog (or old dog) at something – добре знатися на чомусь;
Be like dog and shadow – бути нерозлучними;
Better be the head of a dog than the tail of a lion – краще бути головою собаки, ніж
хвостом лева;
Beware of a silent dog and still water – бійся мовчазного пса та тихого болота;
Old dog – друзяка, старина;

Bitten child dreads the dog – лякана ворона і куща боїться;
Black dog / have the black dog on one's back – хандра, нудьга.

Cat

(As) agile as a cat – спритний, як кішка;
Barber's cat – балакун, базіка;
A scalded cat (or dog) fears cold water – лякана ворона і куща боїться;
Care (or worry) killed a/the cat – надмірні турботи можуть звалити з ніг (**вислів Шекспіра**);
Cat beer – молоко;
Cat burglar – нічний злодій-зломщик, що проникає у верхні поверхи будинків;
Cat has nine lives – кішки дуже живучі;
Cat in gloves (or mittens) catches no mice – без труда нема плода;
Cat in the meal – таємниця, прихована річ;
Cat is out of the bag – таємниця розкрита;
Cat may (or can) look at a king – дивитися дозволено на будь-кого; прості люди теж мають право на присутність перед вельможами.

Elephant

Get a look (or a sight) at the elephant – знати життя; набути життєвого досвіду;
побачити світ;
Rogue buffalo (or elephant) – дикий буйвол (або слон) лютого норову, що живе окремо від стада;
White elephant – подарунок або майно, що приносить більше неприємностей, ніж користі;
The elephant in the room – очевидна проблема, про яку ніхто не хоче говорити.

Horse

Back the wrong horse – зробити неправильний або недоречний вибір;
A dark horse – людина, про яку мало що відомо, особливо суперник;
Look a gift horse in the mouth – нарікати на подароване;
On your high horse – поводитися пихато або зарозуміло;
Hold your horses – зачекай хвилинку; стримай запал;
Eat like a horse – їсти жадібно та з апетитом;
Frighten the horses – викликати переляк або розгубленість;
Wild horses won't drag someone to something (or something from someone) – нічого не змусить когось піти або розкрити щось;
A horse of another colour – зовсім інша справа;
Better lose the saddle than the horse – краще втратити сідло, ніж коня;
Horse sense – здоровий глузд.

Bee

The bee's knees – щось або хтось надзвичайно хороший;
Have a bee in your bonnet – мати нав'язливу зацікавленість чимось;
Bee line – пряма лінія, найкоротша відстань;
(As) brisk as a bee – дуже спритний, швидкий, моторний;
Like a bee in a bottle – як бджола в пляшці; повторювані або одноманітні дії/звуки;
Put the bee on – жебракувати, випрошувати.

Shark

Land shark – лихвар;
Land shark – досягти моменту, коли сюжет вводить надумані події лише заради новизни (американський розмовний вираз);
Card shark / pool shark – майстер гри в карти або більярд;
Shark-infested waters – небезпечне середовище.

Pig

Happy as a pig in clover – жити в розкоші та достатку; бути в надзвичайно вигідному становищі;

What can you expect from a pig but a grunt? – що можна очікувати від того, хто не здатен на більше;

Bleed like a (stuck) pig – рясно кровоточити;

In a pig's eye – виражати зневажливу недовіру до висловлювання;

Make a pig of yourself – переїдати;

Make a pig's ear of / bungle – зіпсувати щось; зробити абияк; напартачити;

Pig (or piggy) in the middle – людина, яка опинилася в незручному становищі між двома іншими;

Sweat like a pig – рясно пітніти;

Squeal (or yell) like a stuck pig – кричати голосно й пронизливо;

Pigs might (or can) fly – вислів, що виражає невіру або сумнів у сказаному.

Bird

A bird may be known by its flight – видно птаха по польоту;

Bird has flown – птах вилетів, і сліду нема;

Bird in the hand – щось реальне, надійне;

Bird of evil (or ill) omen – людина, що приносить погані новини, біду;

Birds of one feather – птахи одного пір'я; тобто люди, схожі за звичками або інтересами;

Bird that can sing and won't sing must be made to sing – хто вміє щось робити, але не хоче, того примушують;

(As) blithe as a bird – дуже веселий, безтурботний;

Each bird loves to hear himself sing – кожен хвалить себе сам;

Early bird catches the worm – ранішній отримує перевагу;

Every bird likes its own nest – кожен кулик своє болото хвалить;

Gay bird – веселун, життєрадісна людина;

It is a strong bird that can take what an eagle has in his claws – треба бути сильним, щоб забрати здобич у сильнішого;

Keep the bird in one's bosom – зберігати відданість, вірність.

Monkey

Brass monkey – вираз, що описує дуже холодну погоду;

To play the fool (or the monkey) – поводитися безглуздо, чудернацьки, безвідповідально;

(As) artful as a cart-load of monkeys – дуже хитрий;

Cut monkeyshines – стрибати, пустувати, дуріти;

To put one's monkey up – розсердитися, втратити терпіння;

As active as a monkey – дуже активний;

To make a monkey of one – обдурити когось, поглузувати з когось;

Monkey business – дурниці, витівки, безглузда поведінка;

Sit like a monkey with a nut – бути заглибленим у свої справи, не звертати уваги на оточення;

Throw a monkey wrench into the machinery – зіпсувати справу, перешкоджати.

Snake

Mad as a (cut) snake – божевільний або ексцентричний;

A snake in the grass – підступна, брехлива або зрадлива людина;

To play the snake – поводитися підступно або зрадливо.

Rat

Like a drowned rat – виглядати дуже мокрим, неохайним і жалюгідним;

Rats deserting a sinking ship – люди, що поспіхом залишають провальний проєкт або організацію;

Smell a rat – відчувати, що щось не так; підозрювати обман або зраду;

Like a rat in a hole – бути в безвиході, припертий до стіни;
Rat on someone / Rat someone out – видати когось, зрадити;
Rat race – безжальна боротьба за успіх, гроші або статус;
Rack rat – людина, яка накопичує речі і не може нічого викинути.

Додаток А.2

Фразеологізми із символікою кольорів

Black

Beat someone black and blue – вдарити когось так сильно, що він весь у синцях;
Be in someone's black books – бути у когось в немилості;
Beyond the black stump – у глухому місці; дуже далеко від цивілізації;
Black box – автоматичний пристрій або система, робота якої незрозуміла нефахівцям;
A black mark against someone – чорна мітка проти когось; негативна репутація;
The black sheep – біла ворона; людина, яка ганьбить свою родину або групу;
A black spot – місце з поганою славою; зона високого ризику чи злочинності;
In the black – фінансово успішний; із прибутком;
Not as black as you are painted – не такий поганий, як про тебе говорять;
Black books – «чорна книга»; список осіб, що підлягають покаранню;
Black art – чорна магія;
(As) black as a crow – дуже чорний;
(As) black as a thunder cloud – темний, як грізна хмара;
Black bottle – отрута.

White

Bleed someone dry (or white) – виснажити когось фінансово; обібрати до нитки;
Show the white feather – виявити боягузтво; показати себе не з хороброї сторони;
A white knight – рятівник; особа або компанія, що приходить на допомогу;
Men in white coats – психіатри або працівники психлікарні (жартівливо);
At a white heat – у стані великого збудження, розлючений;
Buy a white horse – розтринькувати гроші;
Fly (or mount, show) the white feather – злякатися, проявити малодушність;
Fool's head never grows white – дурна голова не посивіє;
Mark (something) with a white stone – вважати день особливо щасливим або знаменним;
(As) white as a ghost / sheet / chalk / death / driven snow / milk – блідий;
White collar job – робота в офісі, конторі;
White fuel – «біле паливо», гідроенергія;
White lie – невинна брехня, брехня заради порятунку;
White man – порядна, добре вихована, чудова людина.

Red

A red rag to a bull – подразник, який миттєво дратує;
Better dead than red – краще бути мертвим, ніж комуністом;
In the red – бути в боргах, зазнавати збитків;
Paint the town red – гуляти, відриватися, веселитися на повну;
Red as a beetroot – дуже червоний, як буряк (зазвичай від сорому або фізичного збудження);
A red herring – відволікаючий фактор; щось, що вводить в оману;
Red in tooth and claw – жорстокий, кровожерливий, природно агресивний;
A red letter day – особливий, знаменний день;
See red – розлютитися, втратити самовладання.

Blue

Do something until you are blue in the face – робити щось до виснаження, безрезультатно;
Once in a blue moon – дуже рідко;
Out of the blue – раптово, несподівано;
Scream blue murder – галасувати, скандалити дуже голосно;
Talk a blue streak – балакати безперестанку, надто багато говорити;
True blue – вірний, надійний, правдивий;
The wide (or wild) blue yonder – широке відкрите небо або далека місцевість;
A blue-eyed boy – улюбленець, пестунчик;
Feel blue – почуватися сумним, пригніченим;
Be (or feel, look) blue (or green, queer, white, yellow) about the gills – мати нездоровий вигляд, погано почуватися;
Blue blood – «блакитна кров», аристократичне походження;
Blue fear – сильний переляк, панічний страх.

Green

Green about the gills – хворобливий, блідий; недобре почуватися;
Green light – дозвіл, схвалення; «зелене світло» для чогось;
Green with envy – зеленіти від заздрощів;
The green-eyed monster – ревності; символ заздрості або ревності;
Believe (or think) that the moon is made of green cheese – вірити повній нісенітниці, абсурду;
Board of green cloth – зелене поле, ломберний або більярдний стіл;
Give (one's sister) green stockings – вийти заміж раніше старшої сестри;
(As) green as a gooseberry – дуже зелений; недосвідчений;
Green goods man – фальшивомонетник;
Green (or fresh, raw) hand – новак, людина без досвіду.

Yellow

Be yellow about the gills – блідий, хворобливий;
The yellow leaf – старість (Шекспір, Macbeth);
Yellow press – бульварна преса;
(As) yellow as a crow's foot – жовтий, як лимон; золотистий;
Yellow flag – жовтий прапор, символ карантину;
Yellow back – дешевий бульварний роман;
Yellow dog – нікчемна, підла, боягузлива людина;
Yellow streak – нахил до підлості або боягузтва.

Pink

In the pink – у відмінному здоров'ї та настрої; у прекрасній формі;
To get the pink slip – бути звільненим з роботи;
Paint me pink if – щоб мене лиха година побила, якщо;
Pink of perfection – взірць досконалості; ідеальний стан;
Pink tea – легкий чайний перекус із солодощами.

Grey

Grey area – невизначена, нечітка ситуація або сфера;
Fretting cares make grey hairs – турботи роблять людину старішою;
(As) gray (or grey) as lead – сірий, як свинець;
Grey matter – сіра речовина мозку; розум;
(As) grey as a bat's wing – дуже сірий;
(As) grey as lead – дуже сірий;
Grey hairs – старість;
When candles are out all cats are grey – у темряві всі коти однакові; невизначеність обставин.

Brown

As brown as a berry – зовсім темний, дуже загорілий, шоколадного кольору;

In a brown study – у глибокому замисленні, похмурих роздумах;

Commodity of brown paper – товар, який перепроднують за нижчу ціну;

Gentleman in brown – клоп.

Purple

Be born (or cradled) in purple – народитися в королівській сім'ї;

Marry into the purple – одружитися з членом королівської або аристократичної сім'ї;

Purple prose – надмірно прикрашений, помпезний стиль письма;

Purple patch – успішний або плідний період; «золотий період».

Додаток А.3

Фразеологізми із символікою явищ природи

Rain

Not to know enough to come in (or get) out of the rain – бути дуже недосвідченим або необізнаним;

Rain kicks (on one, something) – сипати град ударів;

Small rain allays a great wind – з малої хмари великий дощ буває;

After rain comes fair weather – після негоди настає ясна погода; все мине, настане краще.

Snow

Snow man – людина, яку легко обдурити;

As snow in harvest – щось зайве, недоречне;

White as driven snow – білий як сніг; чистий, непорочний;
To snow someone – обдурити, ввести в оману;
Snowball effect – лавиноподібний ефект, посилення ситуації з часом;
Snowed under – завалений роботою або справами.

Wind

Bad (or short) wind – задишка;
Bag of wind – балакун, базіка, хвалько;
Before (or down) the wind – за вітром;
Catch (or get) wind (of) – почути, відчути, дізнатися щось;
Feather that shows which way the wind blows – показник ситуації, того, як розвиваються події;
Fish-tail wind – морський вітер, що часто змінює напрям;
Gain (or get, have, take) the wind (of) – дізнатися, пронюхати, помітити, наближатися.

Sun

Have been in the sun (or in the sunshine) – бути п'яним;
As... as the sun shines – такий..., що іншого не знайдеш;
As the sun at noonday – ясний як день, цілком очевидний;
Have the sun in one's eyes – бути п'яним;
Hold a candle (or a farthing candle) to the sun – марно витратити сили; займатися даремною працею;
If there were no clouds, we should not enjoy the sun – якби не було труднощів, ми не цінували б радості;
Let not the sun go down upon your wrath – не сердьтесь більше одного дня;
Make hay while the sun shines – роби все вчасно, користуйся нагодою;

Make the sun shine through – 1) продірявити щось; 2) убити когось;

Morning sun never lasts a day – у цьому світі нічого немає вічного.

Thunder

(As) black as a thunder cloud (або as sin, as thunder, as a thunderstorm) – темний, як хмара; хмара — хмарою;

Blood and thunder (або blood-and-thunder) tale – дешевий сенсаційний або детективний роман, сенсаційна бульварна література;

Like a clap of thunder from (або out of) a clear sky – раптом, несподівано;

(As) loud as thunder – дуже гучний; гуркотом, громоподібний;

Frost

Black frost – мороз без інею;

Fit like frost and flowers – зовсім не підходить один одному; не гармоніювати;

They must hunger in winter that will not work in summer – літом хто гайнує, той зимою голодує;

White frost – іній, наморозь;

Додаток А.4

Фразеологізми із символікою предметів побуту та матеріальної культури

Money

Someone's bread and butter – чийсь засіб до існування; рутинна робота для забезпечення доходу;

Cash cow – дійна корова, золота жила, джерело стабільного прибутку;

How are you off for dough – як у вас з грошми?;

Cut every nickel in half – заощаджувати кожну копійку, труситися над кожною копійкою;

Money talks – багатство надає владу та вплив тим, хто ним володіє;
Bit on the side – гроші, зароблені поза основною роботою;
Make a killing – досягти великого фінансового успіху, особливо на фондовій біржі;
Pay through the nose – заплатити значно більше за справедливую ціну;
Money for old rope – легкі гроші;
Make a fast buck – швидко і легко заробити гроші;

Clothes and accessories

Roll up your sleeves – готуватись до роботи чи до бою;
Wearing or in short pants – дуже молодий;
Tighten your belt – скоротити свої витрати; жити більш ощадливо;
Keep something under your hat – тримати щось у секреті;
By the skin of your teeth – з дуже малою перевагою; ледь-ледь;
Keep one's shirt on – зберігати спокій;
Wear one's heart on one's sleeve – відкрито показувати свої почуття;
Hand in glove – тісно співпрацювати;
Get into someone's shoes – поставити себе на чийсь місце;
Throw one's hat into the ring – офіційно заявити про участь у конкурсі чи змаганні;

Furniture and objects of everyday use

Keep the pot boiling – підтримувати інтерес, активність;
Rock the boat – порушувати спокій, створювати проблеми;
Bring to the table – внести щось цінне;
Go through the roof – дуже швидко зростати;
On the shelf – стояти без використання, неактуальний;
Dip your pen in gall – писати з образою або гіркотою; висловлювати критику чи обурення у письмовій формі;
An atmosphere that you could cut with a knife – атмосфера високої напруги;

Have a bun in the oven – бути вагітною;

Be born with a silver spoon in your mouth – народитися у заможній родині; мати переваги з народження;

An armchair critic – особа, яка знає про предмет лише з читання або почутого і критикує без практичного досвіду або безпосередніх знань;

Food

Spill the beans – видавати секрет;

Eat humble pie – просити вибачення, миритися після помилки;

Break bread with / share a meal with someone – розділяти їжу з кимось, укладати дружні стосунки, dated;

Milk and honey – процвітання та достаток;

The milk of human kindness – турбота та співчуття до інших;

Off your nut – бути не в собі; божевільний;

Take something with a pinch (or grain) of salt – ставитися до чогось скептично; вірити лише частині інформації;

Sit (heavy) on the stomach (of food) – довго перетравлювати, важко засвоювати.

Додаток А.5

Фразеологізми із символікою людських рис тілесності

Head

Above the head of one; above (or beyond, out of) one's reach – понад чиєсь розуміння;

To worry one's head (off) – морочити собі голову, сушити собі голову думкою, обмірковувати щось;

Bang (or hammer, knock) (something) into one's head (or into the head of one) – вбивати, втовкмачити комусь у голову;

Batter (or beat) one's head against (or into) a (brick or stone) wall – битися головою об стіну;

Beat one's head off – розтрити, рознести, розбити щент (когось);

Be head over ears in love (or over head and ears in love; deep in love; fathoms deep in love; up to the ears in love) – палко кохати, дуже любити; бути закоханим по самі вуха;

Be off one's head (or sa. chump, сл. nut, сл. onion, сл. rocker, амер. еруб. beam; тж. сл. to go nuts; амер. груб. to be off the beam) – бути не сповна розуму, бути божевільним, збожеволіти;

Hand

Count something on the fingers of one hand – порахувати щось на пальцях однієї руки;

Cross someone's palm with silver – заплатити комусь за послугу або посприяти;

Be a dab hand at – бути експертом у чомусь;

A firm hand – сувора дисципліна або контроль;

Force someone's hand – змусити когось діяти передчасно або робити те, що їм не подобається;

Give someone the glad hand – тепло і щиро, але часто нещиро, привітати або вітати когось;

All hands – весь екіпаж корабля;

Do something with one hand (tied) behind your back – робити щось легко.

Leg

Cost an arm and a leg – бути надзвичайно дорогим;

Feel (or find) your legs – стати здатним стояти або ходити;

Not have a leg to stand on – не мати фактів або підстав для підтримки своєї аргументації чи виправдання дій;

On your hind legs – вставати, щоб виголосити промову;

On your last legs – на межі життя, корисності або сили;

Shake a leg – почати діяти; привести себе в рух;

Heart

My heart bleeds for you – я глибоко співчуваю;

Your heart sinks into your boots – виражає раптову сум або розчарування;

A change of heart – зміна думки або поглядів;

Warm the cockles of someone's heart – подарувати комусь відчуття радості або задоволення;

Cross my heart – підкреслити правдивість і щирість сказаного або обіцяного;

Cry from the heart – пристрасне та щире звернення чи протест;

Eat your heart out – страждати від надмірного бажання, особливо за чимось недосяжним; виражає сильну заздрість або жаль;

Bones

A bag of bones – виснажена людина або тварина;

The bare bones – основні факти про щось, без деталей;

A bone of contention – тема або питання, через яке триває постійна суперечка;

A bone in your leg (or head) – (показова) причина бездіяльності;

Cut (or pare) something to the bone – скоротити щось до мінімуму;

In your bones – відчувати, розуміти або щиро вірити чомусь дуже глибоко.

Eye

The apple of your eye – людина або річ, якою ви дуже дорожите і пишаєтесь;

Keep your eye on (or take your eye off) the ball – стежити (або не стежити) за ситуацією;

A beam in your eye – вада, яка є більшою у вас, ніж у того, на кого ви вказуєте;

Turn a blind eye – робити вигляд, що не помічаєш;

In the blink of an eye – дуже швидко;

There wasn't a dry eye in the house – усі присутні були зворушені до сліз;

Лев

Левове слово сказати – сказати вирішальне, найважливіше слово; підвести підсумок;

Левів дух мати – мати внутрішню силу, непохитну сміливість;

Гуляти левом у грудях – відчувати сильне хвилювання, рішучість або гнів, готовність до дії;

Пробудити в собі лева – зібрати всю волю, сміливість, рішучість; перестати боятися;

Тримати серце лева – залишатися мужнім у найважчі моменти; не падати духом;

Левом ступати – іти впевнено, гідно, показуючи силу й переконаність;

Лєвова пора – час, коли людина на піку сил, енергії, творчого піднесення;

Лєвові очі відкрити – раптово усвідомити щось важливе, «прозріти»;

Стояти лєвом за когось – самовіддано захищати людину, не відступаючи перед небезпекою;

Лєвом на слова не кидати – говорити обережно, зважено, лише те, за що відповідаєш;

Додаток Б.1

Фразеологізми із символікою тварин

Тигр

Тигра за вуса гладити – навмисно дражнити небезпечну людину чи ситуацію; провокувати ризик;

Тигровий слід залишити – зробити яскравий, помітний, незабутній вчинок або творчий знак;

Їхати верхи на тигрі – опинитися у справі, з якої неможливо легко вийти; ситуація, що може «скинути» в будь-який момент;

Почути тигрове мовчання – відчутти приховану загрозу, коли хтось мовчить, але це мовчання важче за слова;

Тигровим стрибком вирішити – швидко і різко розв'язати складну проблему несподіваним кроком;

Ходити між тигровими смугами – діяти між двома крайнощами; балансувати на межі безпеки й ризику;

Почути тигра за спиною – різко відчутти небезпеку; відчутти, що хтось або щось загрожує;

Тигровим серпанком говорити – говорити загадково, небезпечно, з прихованими смислами або натяками;

Тримати двері від тигра – намагатися втримати ситуацію, що виходить з-під контролю; стримувати проблему, яка «рветься назовні»;

Ніч тигрового місяця – час небезпеки, рішучих вчинків або перелому; переломна ніч;

Ведмідь

Ведмедя за пень штовхати – даремно намагатися зрушити або прискорити того, хто діє повільно та вперто;

Ведмежим шляхом ходити – вести грубу, прямолінійну поведінку, нехтуючи дрібницями та умовностями;

Пустити ведмедя в сад – дозволити комусь необережному або незграбному зайти туди, де він може все зіпсувати;

Дати ведмежий знак – подати важливий, але незграбний або грубий сигнал; показати своє рішення чи намір у прямолінійний спосіб;

Застоятися, як ведмідь у барлозі – надто довго уникати діяльності, занадто довго перебувати в пасивному стані;

Ведмедем за плечима стояти – мати сильну підтримку, яка непомітна з першого погляду, але може захистити;

Ведмежу ніч пережити – перебути важкий, тривожний або холодний період, що виснажує;

Почути ведмежий гуркіт – зрозуміти, що насувається щось велике й небезпечне, від чого не втекти;

Ведмедячою лапою працювати – виконувати справу незграбно, грубо, але з великим зусиллям;

Ведмедя в думках носити – постійно думати про одну важливу, важку або непокоїльну проблему;

Лисиця

Хитра як лисиця – вміє обводити інших навколо пальця, використовує підступні способи для досягнення мети;

Лисичка на курнику – символ непроханої або хитрої особи, яка зазіхає на чуже;

Лисиця в курятнику – уособлює небезпечну хитрість або підступну людину серед беззахисних;

Хитрощі лисиці – способи обману або підступного вчинку, винайдені для досягнення власної вигоди;

Лисиця в пастці – людина, яка потрапила в складну або небезпечну ситуацію через власну хитрість;

Як лисиця за виноградом – символ прагнення до чогось недосяжного або нездійсненого;

Лисичка хитрує – вказує на постійне вивертання або обман, щоб уникнути неприємностей;

Лисиця не дарма хвіст тягне – підкреслює, що хитрість або підступні дії завжди мають мету;

Лисичка навколо курника ходить – символ обережного планування або підступної

підготовки до дії;

Як лисиця у винограднику – людина поводиться обережно, хитрує, прагне до бажаного, не ризикуючи без потреби;

Вовк

Голодний вовк – людина, яка прагне отримати щось будь-якою ціною;

Вовк у овечій шкурі – людина, яка ховає свої справжні наміри за доброзичливою зовнішністю;

Сам по собі вовк – особа, яка діє самостійно і не підкоряється правилам або авторитету;

Вовків боятися — у ліс не ходити – щоб досягти чогось, треба ризикувати і долати труднощі;

Вовчий апетит – надзвичайна ненаситність або бажання чогось;

Як вовк у полі – символ небезпеки або загрози, що стоїть осторонь;

Вовчі зуби показувати – демонструвати силу або загрозу, щоб залякати інших;

Голос вовка вночі – щось тривожне або страшне, що попереджає про небезпеку;

Вовк не за один день став вовком – людина стає хитрою або досвідченою поступово;

Вовк у стаді худоби – символ небезпечної або підступної особи серед беззахисних;

Собака

Собака на сні – людина, яка не користується чимось сама, але й іншим не дає;

Вірний як собака – про віддану людину;

Собаку з'їв – має великий досвід у якійсь справі;

Як собака на ланцюгу – про обмежену у свободі людину;

Гавкати не в той бік – звинувачувати або нападати не на того;

Живе, як собака з котом – постійно свариться з кимось;

Собачий холод – дуже сильний мороз;
Як собака у човні – не знає, куди подітися, ніяково почувається;
Пес би розібрав – про щось заплутане, незрозуміле;
Собачою мовою – говорити нерозбірливо або невідомою мовою;

Кіт

Як кіт із собакою – постійно сваритися;
Кіт наплакав – дуже мало чогось;
Кішка шкребе на серці – тривожно або сумно на душі;
Пускати kota у мішку – купувати чи брати щось невідоме;
Кіт у чоботях – про того, хто виглядає кумедно або неприродно;
Жити як кіт у сметані – жити у достатку, зручно;
Котячі пісні – неприємний, фальшивий спів;
Як кіт миші стереже – пильно стежити за кимось або чимось;
Де кіт, там і хвіст – про невід’ємні речі або явища;
Котячим кроком – непомітно, тихо;

Слон

Як слон у посудній лавці – незграбна людина, яка все ламає або псує;
Слонова пам’ять – дуже добра пам’ять;
Зробити з мухи слона – перебільшити, роздути незначну подію;
Як слон задоволений – дуже задоволений, веселий;
Слон і моська – малий насміхається з великого, не усвідомлюючи своєї слабкості;
Ходить, як слон – рухається повільно, важко;
Слонова сила – велика фізична міць;
Під слона підкласти – підкинути важку справу;

Слонові жарти – грубі, недоречні жарти;
Слон у серці – нещасна любов або глибока образа;

Кінь

Коні не винні – про те, що хтось невинний у ситуації;
Поставити коня поперед воза – порушити логічний порядок справ;
Загнаних коней пристрілюють – про тих, хто втратив сили або можливості;
Конем не об'їдеш – неможливо оминати або приховати щось;
Кіньми летіти – дуже поспішати;
Як кінь на роботі – дуже багато працювати;
Вести коня за вуздечку – бути обережним, стриманим у діях;
Кінська сила – велика фізична енергія;
Кінь у яблуках – про гарного, доглянутого коня або жартівливо про людину в плямистому одязі;
Кіньми не витягнеш – ніхто не змусить щось зробити;

Мавпа

Мавпувати когось – наслідувати бездумно, копіювати;
Мавпа з гранатою – про небезпечну людину без розуміння наслідків;
Як мавпа на дзеркало – реагувати на щось безглуздо або агресивно;
Мавпяча звичка – погана, бездумна звичка наслідування;
Смішний, як мавпа – кумедний, безглуздий вигляд;
Мавпячі витівки – безглузді жарти, капості;
Мавпяча цікавість – нав'язлива, без користі цікавість;
Мавпа бачить — мавпа робить – бездумне повторення дій інших;
Мавпа серед людей – хтось, хто поводить себе неприродно або дивно;
Мавпячий театр – безлад або хаос у поведінці людей;

Змія

Годувати змію за пазухою – довіряти ворогу або зраднику;
Зміїна отрута – підлість, злоба, наклеп;
Як змія в'ється – підлещуватися, хитрувати;
Зміїне гніздо – місце інтриг або підступів;
Шипить, як змія – про людину, яка злоститься або говорить злобно;
Зміїний погляд – підступний або лукавий погляд;
Зміїні слова – лукаві, обманливі слова;
Як змія линяє – різко змінює поведінку або вигляд;
Змія під квіткою – невидима небезпека, прихований ворог;
Зміїна хитрість – особлива підступність, обережність;

Птах

Високого польоту – про людину з великими амбіціями або високим становищем;
Як птах у клітці – обмежений у свободі;
Пташине молоко – щось дуже рідкісне або дороге;
Пташиний розум – малий, обмежений розум;
Пташка співуча – весела, життєрадісна людина;
Злетіти, як птах – різко досягти успіху;
Пташиний світ – світ легковажних або поверхневих людей;
Як птах без гнізда – самотній, без прихистку;
Птах щастя – символ удачі або мрії;
Пташине слово – щось несерйозне, легковажне;

Свиня

Підкласти свиню – зробити підлість, підставити когось;
Як свиня у хліві – про неохайну людину;

Свиня в апельсинах – людина, що потрапила не на своє місце;
Свиняче щастя – незаслужена удача;
Свинячий апетит – ненаситність, жадібність;
Груб'ян як свиня – про невиховану людину;
Свинячим рилом у калиновий гай – про людину, яка не відповідає середовищу;
Як свиня на нові ворота – про здивування або нерозуміння;
Свиня у перлах – про недоречне поєднання речей;
Свинячий вереск – грубий або дратівливий крик;

Миша

Тихий як миша – дуже спокійний, непомітний;
Як миша за комір – залізити кудись нишком, непомітно;
Миші в голові – дивні думки або фантазії;
Боїться як кіт миші – про сильний страх перед кимось;
Піймати мишу – добитися невеликого, але приємного успіху;
Мишача нора – сховище, безпечне місце;
Як миша у пастці – безвихідне становище;
Мишача возня – дріб'язкові справи або метушня;
Сіра миша – непримітна, звичайна людина;
Мишачий писк – слабкий або нерішучий голос;

Акула

Акула бізнесу – дуже досвідчена і безжальна людина у справах;
Як акула на кров – швидко реагувати на вигоду або слабкість;
Акули пера – гострі журналісти або критики;
Акула моря – могутній, небезпечний суперник;
Акула у воді – почуватиться впевнено у своїй сфері;

Боятися акул – остерігатися сильних суперників;
Акули фінансів – про впливових банкірів або ділків;
Акула закону – про досвідченого юриста;
Як акула серед риб – про того, хто домінує серед інших;
Акули політики – безжальні, впливові політики;

Бджола

Працьовита як бджола – дуже трудолюбива людина;
Як бджоли гудуть – про метушню або жваву роботу;
Жало бджоли – болюча, але справедлива правда;
Бджолиний рій – натовп, який активно діє;
Бджолина праця – кропітка, сумлінна робота;
Як бджола біля квітки – постійно біля когось або чогось приємного;
Бджолиний мед – символ солодкого життя або винагороди;
Бджола жалить раз – про людину, яка діє рішуче, але один раз;
Бджолина завзятість – невтомна працелюбність;
Бджолиний рій думок – безліч ідей або турбот у голові;

Додаток Б.2

Фразеологізми із символікою тварин

Чорний

Чорна вдова – жінка, яка приносить біду або нещастя; часто про маніпуляторку чи небезпечну людину;
Чорна година – важкий, критичний або трагічний момент у житті;
Чорний день – день невдач або сумних подій; день скорботи;
Чорна мітка – знак або подія, що передвіщає неприємності; погана репутація;

Чорна завіса – сум, печаль або невдача, яка затуляє все навколо; символ труднощів;
Чорний хід – таємний, непримітний вхід; образ дій поза очима інших;
Чорний яр – небезпечне або загрозливе місце; часто метафорично про труднощі;
Чорна робота – непомітна, важка або небажана робота; той, хто її виконує, часто не отримує похвали;
Чорна смуга – період невдач або труднощів у житті; протилежність «білої смуги»;
Чорний гумор – гумор на тему смерті, страждань або трагічних подій; специфічна форма сатири;

Білий

Білий день – ясний, світлий день; також символ прозорості, відкритості;
Біла ворона – людина, яка вирізняється серед інших, нетипова особистість;
Біла пляма – невідоме, непізнане місце або сфера;
Білий світ – весь світ, усе навколо;
Білі нитки – чистота, порядність, часто натяк на чесність у роботі;
Білі руки – працьовиті, чисті руки; символ щирості й чесності;
Чиста совість – відсутність гріха або провини, моральна чистота;
Біла магія – позитивна, добра магія, спрямована на благо;
Білий камінь – символ чистоти, невинності, пам'яті;
На білому коні – прийти на допомогу, рятівник, герой;

Червоний

Червоний горобець – щось рідкісне;
Червоне як рак – дуже червоне, яскраве (зазвичай про обличчя або щось яскраве);
Червоніти за когось / щось – відчувати сором чи збентеження за когось;
Червоною ниткою проходить – про основну думку, тему, яка постійно

повторюється;

Червоний диплом – навчальне досягнення, символ відзнаки;

Дати червоне світло – заборонити, не дозволити;

Червоне знамено / прапор – символ небезпеки, попередження;

Синій

Синій птах – символ щастя, ідеалу; те, що втілює для кого-небудь найзаповітніші мрії, прагнення;

Бідний, аж синій – дуже бідний;

Синій ніс – про п'яницю;

Скупий аж синій – говорять про того, хто перейшов усі межі скупості;

Синя панчоха – незаміжня черства жінка, позбавлена жіночності, чарівності;

За синє море – на велику відстань, будь-куди далеко;

Зелений

Молодий та зелений – який не набув ще життєвого досвіду;

До нових (зелених, третіх, сьомих) віників – дуже довго, тривалий період;

Давати / дати зелену вулицю – створювати умови для безперешкодного розвитку, використання, упровадження;

Не мати зеленого поняття про кого-що – не мати найменшої думки про кого-, що-небудь;

Зелене будівництво – створення парків, скверів, озеленення вулиць;

Зелена молодість – молоді роки, відсутність життєвого досвіду;

Жовтий

Жовта преса – низькопробні, вульгарні видання, зорієнтовані на дешеві сенсації;

Жовта картка – аркуш паперу, що показує суддю гравцеві як попередження за

грубе порушення правил;

Жовтий дім – лікарня для психічнохворих;

Жовтий білет – особовий документ повій і злодіїв;

Рожевий

Рожевий день – безхмарний, погожий день;

Дивитися крізь рожеві окуляри – не помічати вад у чомусь, ідеалізувати;

Малювати (зображати) рожевими фарбами – висвітлювати, уявляти кого-, що-небудь кращим, ніж є насправді;

Рожеві мрії – щось недосяжне, нездійсненне, нереальне;

Сірий

Сірий кардинал – впливова людина, яка діє негласно;

Сірий папір – папір низької якості;

Сіра свита – бідний селянин.

Додаток Б.3

Фразеологізми із символікою природних явищ та стихій

Дош

Як (мов, ніби і т.ін.) сніг (дош) на го́лову [з я́сного не́ба], зі сл. падати і под. – зовсім несподівано, раптово;

Золотий дош – несподіване багатство;

З дощу́ та під рíнву – від однієї небезпеки, біди до ще гіршої;

Як (мов, ніби і т. ін.) грибі́ [пі́сля дощу́, по дощі́], зі сл. рости, з'являтися – дуже швидко й у великій кількості;

Як свиня́ в дощ, ірон., зі сл. чепурний – зовсім не (чепурний);
Зі сл. велича́тися – дуже, у великій мірі;

Сніг

Як торі́шній (поза́торішній) сніг, зі сл. потрі́бен і под., ірон. – зовсім не;
Як сніг, зі сл. бі́лий і под. – дуже, надзвичайно;
Як сніг улі́тку – рапто́ві події, яких ніхто не чекав;
Сні́гу зимо́ю не діста́неш у кого – хто-небу́дь дуже скупий;
До бі́лого сні́гу – дуже довго, тривалий час;
Як торі́шнього сні́гу, зі сл. бо́ятися – зовсім не;

Вітер

Викида́ти / ві́кинути на ві́тер що – легковажно, марно витратити;
Ві́тер у кишéнях у кого – нема грошей у кого-небу́дь;
На [всі] чо́тири ві́три – куди завгодно, куди захочеться;
Пустий ві́тер – легковажна, ненадійна людина;
Хто сіє ві́тер, той збирає бурю – наслідки легковажних дій;
Як ві́тер, зі сл. бі́гати, літа́ти – дуже швидко;

Сонце

Циганське (козацьке) со́нце – місяць;
Взимку сонце крі́зь плач сміється – пересторога, ненадійне, мінливе;
Грі́ти зу́би на со́нці – проводити час у несерйозних розмовах;
[Разом] із со́нцем – рано, удосвіта;
Та́нути як сві́чка на со́нці – швидко втрачати сили, здоров'я;
Як ці́ган со́нцем, зі сл. круті́ти – дуже сильно або вправно;

Грім

Грім би тебе́ (його́, її́) вда́рив – великий незадоволення;
Як (мов, ніби і т. ін.) грім на го́лову – несподівано, зненацька;
Ве́ргати громи́ на кого – дуже гніватися, лаяти когось;
Як гро́мом вра́жений – неприємно здивований, схвильований;
Козак не бої́ться ні хмари, ні грому – сміливо виходить зі небезпечної ситуації;

Мороз

Моро́з із-за плечей берé кого – комусь стає холодно або неприємно;
Моро́з по шкі́рі продира́є – неприємний холод від переляку, збудження;
Такий мороз, аж зорі скачуть – сильний мороз;
Притяглю́ моро́зом – трохи замерзло, підмерзло;
Бережи носа́ під час сильного морозу – пересторога, будь обережним.

Додаток Б.4

Фразеологізми із символікою природних явищ та стихій

Гроші

Знов за рибу гроші – уперто наполягати на чомусь, повторювати те саме;
Плакали гроші (грошіки) – [вираження жалю або іронії];
Міряти мі́рками гроші – бути дуже багатим;
Гребти (загрібати) гроші лопатою – зневажливо про надмірне накопичення;
Гроші не пахнуть – гроші самі по собі цінні, незалежно від походження;
Коли гроші говорять — правда мовчить – гроші вирішують справу, а правда не впливає;

Сіяти гроші, як полу – марно витратити;
Дурні гроші – гроші, що дістаються даром;
Відмивати/відмити гроші – легалізувати незаконні прибутки;
Не варт [і] [ламаного] гроша – нікчемний, не має цінності;

Меблі та предмети побуту

Закачувати/закачати рукава – ревно братися до роботи;
Протирати/протерти штани – довго й даремно сидіти, створюючи видимість роботи;
Братися/взятися за шапку – поспішно збиратися піти;
Залишитися без сорочки – дійти до крайнього зубожіння;
Народився в сорочці – везучий, щасливий;
Мавпа мавпою залишиться – сутність людини не змінюється;
Міняти, як рукавиці – легко розставатися з кимось або чимось;
Підгортати під чобіт – ставити у повну залежність;
Вивертати/вивернути кожуха – викривати приховане;
Чужий кожух не гріє – своє краще, ніж чуже;
Заглядати в ложку – уважно стежити, що хто їсть;
Карти на стіл – заклик бути відвертим;
Не знайти, на який стілець сісти – бути нерішучим, розгубленим;
На олівець – записувати на пам'ять;
На вістрі ножа бути – у ризикованому становищі;
Як собака в човні – у незручному положенні;
Розбити глек – розірвати шлюбні чи дружні стосунки;
Вернутися з рушниками – засватати дівчину;
Піднімати/підняти келих – пропонувати випити, виголошувати тост;
Прикувати до ліжка – позбавити рухомості;
Їсти з одного казана – бути близькими, разом жити;

Їжа

Заробити на сіль до оселедця – дуже мало заробити;
Як виросте гарбуз на вербі – ніколи не буде;
На харчах чиїх – на утриманні;
Їсти землю – перебувати в скруті;
Курка з яйцем свариться – сварка через дрібниці;
Заварити кашу – спричинити неприємності;
Медом намазано – дуже приваблює;
Як з молока витягнений – дуже чистий, охайний;
Молоко на губах витри – підкреслення молодості, недосвідченості;
Як молоко та кров – здоровий, рум'яний.

Додаток Б.5

Фразеологізми із символікою людських рис тілесності

Голова

Бита голова – досвідчена людина;
Гаряча (палка) голова – запальна, нерозважлива, пристрасна людина;
Голова злетіла/впала – загинула;
Голова на плечах у кого – розумний, тямущий;
Голову ще жива – хто-небудь ще живий;
Голову за голову – обов'язкова відплата кривднику;

Око

Лихе/погане око – недоброзичлива людина;
Свіже око – бачить уперше, новий погляд;
Бите око у кого – здатність швидко помічати, оцінювати;
Пускати око – зацікавлено дивитися на когось/щось;
Радувати око – приємно вабити своїм виглядом;

Рука

Тверда рука – влада, вплив, сильний характер;
Рука в руку – разом, у тісному єднанні, поряд;
Рука руку миє – люди, об'єднані спільними інтересами, покривають одне одного;
Брати/взяти в свої руки – очолювати щось;
В'язати руки кому – перешкоджати, заважати діяти;

Нога

Аж ноги гудуть – сильний біль у ногах;
Звідки ноги ростуть – про джерело, початок чогось;
Ні ногою куди/звідки – зовсім не ходити, не з'являтися;
Нога не піднімається – не наслідуюється йти кудись;
Ноги заплітаються – невпевнено рухатися;
Одна нога тут, а друга там – швидко піти, сходити, збігати;

Серце

Брати/взяти близько до серця – ставитися з великою увагою, переживати;
Відвернути серце від кого – перестати любити;
Віддати серце і душу – закохатися; присвятити себе чомусь;
Як ножем вколоти в серце – дуже вразити;
Душа/серце лежить у кого – велике бажання, прихильність, потяг до когось;

Кістки

Аж кістки тріщать – дуже сильно, міцно; завзято;

Кістки травою поростуть – мине багато часу після смерті;

Розминати/розім'яти кістки – позбавлятися втоми, скованості;

Мова без кісток, а кістки ламає – словами можна сильно нашкодити;

Шукати кістки в молоці – прискіпуватися до чогось;